

L-GHID TA' L-ASSUNTA

L-ERBGHA U TLETIN SENA

34(1999)

700 SENA ILU
IL-KATIDRAL KIEN
JIFFUNZJONA
TA' PARROĊĊA

200 SENA ILU
ALEXANDER J. BALL
GHAT-TIGRIJA
TA' SANTA MARIJA

PISANI WOODWORKS has established an outstanding reputation for supplying custom designed furniture of the highest quality. Individually designed to reflect the character of your property. Our furniture combines practical efficiency with an unmistakable look and quality achieved only by the greatest attention to detail from concept to the finished product. The amazing variety of furniture, the selection of finishes, the perfection that

COMMITTED TO CREATE THE FINEST FURNITURE

comes from a total commitment. We are committed to quality and the relentless pursuit of excellence.

Call now for an estimate

Residence: 'Madonna tal-Grazzja', Ta' Xaman Street, Sannat
Workshop: 'Robinia', Falcon Street, Sannat
Telephone: 554497 Mob: 0942 9340

L-GHID TA' L-ASSUNTA

34(1999)

Stampat

ghall-ewwel darba

Anwissu 1966

*Pjazza tal-Katidral,
Ċittadella, Għawdex.*

VCT 103

Tel * 554101

Fax * 564572

Editor

JOSEPH BEZZINA

Assistent Editor

FRANK GRECH

Reklami

CHARLES BUGEJA

Ittajpjar

FRANK GRECH

FABIENNE GRECH

Setting

ERIC DE BONO

Ritratt tal-qoxra

DANIEL CILIA

Stampata

J. DE BONO

PRINTING PRESS LTD.

TELE 552219

HARSA LURA, OHRA 'L QUDDIEM

IL-FESTA TA' SANTA MARIJA ta' kull sena trissel fina sentimenti ta' ferh u gġib hafna tifkiriet sbieħ. Jien naghmel hilt kollha biex l-anniversarij iktar importanti nfakkarhom kif imiss b'kubiet apposta.

Din is-sena jahbat għeluq is-700 sena minn meta għandna b'lel li fil-Kastell medjevali ta' Għawdex kien hemm knisja li kienet qeghdha tiffunzjona bhala parroċċa. Kif tistgħu taqraw fit-tul fl-ewwel artiklu, kiha mill-iktar riċerkata tas-Sur Victor J. Galea, hi haga minn awl id-dinja li l-knisja ewlenija tkun 'l għewwa mis-swar, imkenna mill-attakki tal-ghedewwa u tal-pirati. Minn din il-knisja kienu qeghdin jiġu amministrati s-sagramenti, li jfisser li kienet knisja tiffunzjona bhala parroċċa.

Malta dak iż-żmien kienet taht ir-renju ta' Aragona (1282-1530). Fir-renju ta' Aragona, l-ideja ta' parroċċa kif nafuha llum kienet żviluppata sewwa u fi Sqallija Aragoniża niltaqgħu ma numru kbir ta' *cappellani* jew *viceplebani* jmexxu parroċċi fil-Kastelli mxeordin ma' dik il-għira. Għawdex b'kastell mghammar bis-suldati u l-familji tagħhom kien bhal Kastelli Sqallin kien jixraqlu wkoll knisja parrokkjali. Għandna l-provi li 700 sena ilu, il-Katidral kien qiegħed jiffunzjona bhala parroċċa.

Din is-sena jahbat ukoll għeluq il-500 sena minn meta beda l-bini tal-parti ta' nofsinhar taċ-Ċittadella, li dak iż-żmien kienet għadha magħrufa minn xi whud bhala l-Imdina, isem li juri l-qedem tagħha u li għadu haj fi Triq Bieb l-Imdina, taht ir-riħ tal-Katidral. M'hemm l-icken dubju l-bini ta' swar iktar qawwija wassal biex iktar nies ifittxu li li joqogħdu fiċ-Ċittadella u l-Matriċi kompliet tikkber fl-importanza tagħha.

Dun Saver Cassar, l-Artipriet tal-Matriċi 200 sena ilu, kien ukoll il-Gvernatur Ġenerali ta' Għawdex. Għal Santa Marija stieden lill-Kummissarju ċivili Inġliż, Alexander John Ball għat-tigrijiet ta' Santa Marija - fatt li juri l-popolarità kbira ta' dawn it-tigrijiet anki mitejn sena ilu, anki fi żmien li l-Malta kien hemm l-imblokk tal-Franċiżi.

Jahbat ukoll għeluq il-100 sena minn meta l-Arcisqof Pietru Pace, biex ifakkar il-bidu tas-seklu ghoxrin, ta' rigal ta' flus lill-Kapitlu Katidrali halli tinbena Sala Kapitulari għdida.

Din is-sena qiegħed isir hafna diskors fuq il-millennju. It-tielet millennju tal-Kristjaneżmu jibda proprjament fis-sena 2001. Iżda ċ-ċelebrazzjonijiet millennarji qegħdin isiru fi tmiem din is-sena u l-bidu tal-għdida. Iż-żmien kien, iż-żmien għadu, u z-żmien jibqa għaddej. Apparti l-meravilja li se jinbidlu l-erba' numri tad-data, fir-realtà m'hemm xejn għdid. Il-għdid iridu naghmluh ahna fil-hajja tagħna billi f'kull festa ta' Santa Marija, inkunu nistgħu nistqarru quddiem Alla u quddiem Santa Marija li għamilna progress spiritwali mis-sena ta' qabel, li għamilna pass 'l quddiem fil-qdusija, u li l-qagħdha tagħna tagħmilha possibli li f'jum, li jrid jiġi żgur, immorru narawha ma' Binha Ġesu' wiċċ imbiċċ.

Il-festa ta' taħta lil kulhadd!

Dun Joe Bezzina

700 SENA ILU
IL-KATDIRAL KIEN
JIFFUNZJONA TA' PARROĊĊA

F'għeluq is-seba' mit sena mit-testment ta' Gulierrmu ta' Malta
li sar fil-Kastell ta' Ghawdex fl-1299

VICTOR J. GALEA

Il-Kastell t'Ghawdex jissemma l-ewwel darba fl-istorja fi żmien l-Iżvevi (1194-1266) fir-rapport li l-gvernatur ta' Malta u Ghawdex Giliberto Abbate baghat lill-imperatur Federiku II habta ta' l-1241. Jissemma li fi żmien il-gvernatur ta' qablu Pawlinu ta' Malta, it-tliet kastelli ta' Malta u Ghawdex kellhom 150 ruh jithallsu mis-segrezija li minnhom 25 kienu bahrin fuq żewġ bastimenti msejha vakketti. Biex isahhah id-difiża Giliberto Abbate ried 20 suldat iehor. Huwa sinifikattiv li r-rapport iżid jgħidilna li sebghin minn dawn l-irġiel kienu miżżewga bil-mara magħhom.

Tliet Kastelli

It-tliet kastelli li kien hawn fil-gżejjer Maltin dik il-habta kienu dak li illum nafuh b'Sant' Anġlu, l-unika difiża li kelli l-Port qabel ġew il-Kavallieri, l-Imdina ta' Malta u l-Kastell ta' Ghawdex, li mill-isem tat-triq li kienet tiegħu għall-bieb tiegħu, Triq Bieb l-Imdina, wiehed jahseb li l-poplu kien jafu b'Imdina wkoll, kelma li tisser Belt, kif fil-fatt għadhom isejhulha x-xjüh tagħna.

Il-gvernatur kien iżomm tliet imtiehen tal-miexi, jiġifieri jithaddmu bil-bhejjem, Sant' Anġlu, wahda l-Imdina ta' Malta u l-oħra l-Imdina ta' Ghawdex. Wiehed jista' jara mithna bhal din fil-mużew tal-Folklor fi Triq Bernardo de Opuo fuq

is-Sur, bil-miġbed zokk ta' harruba kif Alla bagħtu. Min dan wiehed jaasal biex jgħid li l-Kastell ta' Ghawdex kellu importanza daqs l-Imdina ta' Malta għax kellhom mithna kull wiehed.

Il-Kastell ta' Ghawdex nerġghu niltaqghu miegħu fi żmien l-Anġojjini (1266-1283). Is-sultan Anġojjin Karlu nhar id-19 ta' Lulju 1276 kiteb lill-vigarju tiegħu Sqallija minn Ruma biex jiehu hsieb iforni l-Kastell ta' Ghawdex bl-ikel u bl-armi kif wkoll jagħmel minn kollox biex isewwih għax kellu bżonn dawra sew. Dan ix-xogħol fdah f'idejn Rinaldu di Palearia, il-kastellan tiegħu.

Mill-fatt li s-swar t'Ghawdex kellhom bżonn it-tiswija fl-1276 naslu għall-konklużjoni li l-kastell ta' Ghawdex kien wisq eqdem mis-sena 1241 meta jissemma l-ewwel darba. Wiehed jista' jobsor li meta ġew is-Saraċini minn Sqallija fl-1049 jekk ma bnewhx mill-ġdid żgur li tawh dawra sew wara li kien ilu mitluq sa mis-sena 870, jekk mhux wkoll herba. Al-Himjari jgħid li meta ġew is-Saraċini fl-1045 l-Imdina ta' Malta bnewha isbah milli qatt kienet. Nisperaw li Ghawdex ma naqsux li jagħmlu xi haġa hekk wkoll.

Mir-rapport ta' Giliberto Abbate nisiltu konklużjoni oħra importanti. Dan jgħid li

70 mill-150 bejn suldati u bahrin li kienu mqassma fit-tliet kastelli kellhom il-mara tagħhom. Ta' min jghid hawn li f'Sant Anglu kienu jistghu joqogħdu n-nies bħalma kienu jistghu joqogħdu l-Imdina ta' Malta u l-Imdina ta' Ghawdex. Il-preżenza tan-nisa tghinna biex nifhemu ahjar kif reġghet dablet ir-religjon Nisranija Malta u Ghawdex fi żmien is-Saraċini.

Nahsbu li sa mill-1127 meta s-sultan Ruggieru ha t-tmexxija ta' dawn il-gżejjer min idejn is-Saraċini, is-suldati li kien hawn iħarsu l-interessi tas-sultan ta' Sqallija kienu Nsara. Dawn is-suldati kien ikollhom mill-inqas qassis f'kull kastell biex jehdolhom hsieb il-ħuġġiet tar-ruh fost poplu li kien kollu kemm hu Mislem. U l-qassis ried fejn iqaddes u jamministra s-sagramenti. Għalhekk l-ewwel knejjes li nbnew wara l-1127 kienu mis-swar 'il gewwa għall-bżonnijiet tas-suldati. Meta naqraw li hafna mis-suldati kellhom lil marthom magħhom dan il-bżonn jinhass iktar għax in-nisa minn qaddishom iktar iħossu l-bżonn tal-pratka tar-religjon minn qabda suldati midgħija.

Fi żmien Giliberto Abbate Ghawdex kien hawn 203 familji nsara u 155 familja Misilma, kif wkoll tmin familji Lhud. Il-Lhud ma' tkeċċewx qabel l-1493 imma l-Misilmin ftit kien baqgħalhom hajja hawn għax sa l-1249 aktarx li kienu spiċċaw għal kolloxx, min qaleb Nisrani, min siefer lejn il-Maghreb u min ittieded Luċera, il-Pulja. Jien nahseb li hafna mill-villani, nies marbuta ma' l-art li kienu jahdmu, saru Nsara, filwaqt li l-kapurjuni bewgu lejn Barbarija kif naqraw li għamlu dawk ta' Sqallija. L-imqarqcin ingabru Luċera, suldati jiggieldu għas-sultan. Kieku l-villani ma sarux insara, kieku ma' għadniex

mitkellmu bil-Malti sallum u fid-dutrina ma nsemmux ir-Randan (Ramadan) il-Milied u l-Għid il-Kbir.

It-Testment ta' Guliermu

Issa niġu għat-testment ta' Guliermu di Malta li sar il-kastell ta' Ghawdex nhar ir-8 ta' Frar ta' l-1299, seba' mit sena ilu, li hargu Henri Bresc fil-Melita Historica ta' l-1974. Dan Guliermu ta' Malta kien jiġi n-nepputi tal-konti ta' Malta Andrea. Bresc baqa' ma sabx tarf min kien dan il-konti imma Anthony Luttrell li fl-1975 hareġ ktieb fuq Malta Medjevali jghidilna li fl-1290 ir-re Anġoġġin ta' Napli għaraf id-drittijiet li wiehed Ġenwiż jismu Andreolo kellu għall-kontea ta' Malta, bit-tama li dan jahbat għal Malta u Ghawdex u jehodhom minn taħt idejn l-Aragoniżi. Luttrell iżid li dan aktarx kien il-kaptan tal-bahar Andreolo de Mari li donnu kien

gej mill-familja ta' Arigu Pistore ghax Karlu II ta' Angu' sad-dar li kellu Guliermu Grasso Messina tah. Dan Guliermu Grasso, kursal Ġenwiż u ammirall ta' Sqallija, lahaq konti ta' Malta wara li l-Iżvevi warrbu li Margaritone di Bridisi li kien kursal u ammirall ta' Sqallija qablu, minn konti ta' Malta fl-1194. Arrigu Pistore, Ġenwiż iehor u ammirall ta' Sqallija kien konti ta' Malta bejn l-1203 u l-1222 u miżżewweġ lil bint Guliermu Grasso.

Milli jidher il-konti Andreolo ma damx wisq iżomm mas-sultan ta' Napli ghax forsi Malta kienet ghadma iebssa wisq ghal snien u fl-1292 insibuh dar mas-sultan ta' Sqallija Ġakbu ta' Aragona li wkoll gharaf id-dritt li kellu Andreolo ghall-kontea ta' Malta. B'hckk ha' il Malta bla ebda tahbit.

Meta sar it-testment il-Konti ma kienx Malta u Guliermu kien jaghmilha ta' Viçi tieghu. Bhala xhieda ghat-testment ta' l-iktar persunaġġ distint li kellna dik il-habta, ingabru mhux inqas minn tliet imhallfin u erba' nutara. Wiehed minn dawn in-nutara kien Ljun di Pontremoli (de Pontetremulo bil-Latin) li kiteb it-testment u ffirmat fl-ahhar. Kien hemm ukoll sitt xhieda ohra fosthom wiehed li hażżeż ismu bil-Grieg.

Il-preżenza tan-nutar Ljun di Pontremoli turina x'gheruq fondi kellha dil-familja Ghawdex u kemm mar żmeré Ġuże' Galea ta' l-Imdina meta basar li l-familja Pontremoli giet Ghawdex wara l-1495 meta l-Iżvizzri harbtu l-belt ta' Pontremoli li tinsab fl-Appennini 'l fuq minn Massa Carrara. Interessanti kif wiehed mill-hafna qassisin li hargu minn din il-familja kien jismu wkoll Ljun, ghax hemm tendenza li ċerti ismijiet jimxu fl-istess familja.

In-nutar Pontremoli jghidilna li qabel ma' ghamel it-testment, in-nobbli sinjur Guliermu ta' Malta, kavalier tar-re, irċieva l-vjatu taht iż-żewġ speċi tal-hobż u l-inbid. U hawn tohroġ wehidha l-mistoqsija: minn fejn hareġ is-sagrament biex ivvjatikaw dak li kien qed jaghmilha ta' Viçi tal-konti ta' Malta? Il-vjatu johroġ minn knijsa li mhux biss tkun sagramentali imma minn dik li jkollha l-kura ta' l-erwieh.

Il-Parroċċa ta' Malta

Tajjeb hawn nghidu kelmtejn kif aktarx bdew il-parroċċi wara li Malta u Ghawdex bdew jitqiesu nsara mill-ġdid. Meta kont żghir kont nisma' 'l missieri jghid li t-tali lahaq kappillan tal-kor il-Katidral, li missicri, bhan-nies tar-rhula l-ohra, kien isejjhilha l-Belt, jien ma kontx nifhem x'irid jghid billi ghalija kappillan kien biss il-kap tal-parroċċa.

Meta kbirt u bdejt naqra fuq hafna ftietaq ta' l-istorja intbaht kemm kellha rabta qawwija l-kelma kappillan mal-Katidral. Meta gie Duzzina fl-1575 sab li l-kappillani ta' Malta, u dawn kienu l-veri kappillani tar-rhula, kienu ghadhom iridu jitilghu l-Imdina ghas-servizz tal-kor il-Katidral.

Qalulu li din kienet drawwa ġeġja minn żmien antik ferm. Issa jekk immorru lura fiż-żmien insibu li l-kappillani tar-rhula kienu l-istess kanonċi tal-Katidral. Fir-roll ta' l-Isqof de Mello li sar fl-1436, fejn wiehed isib kif kienu mqassam il-kleru ta' Malta u kemm kienu, jdahhlu mill-prebendi, benefizzji u armġġi li kellhom, seba' minn hmistax-il kanonku kienu wkoll kappillani kif nifhmuhom illum. Il-kappillan tal-Katidral, barra l-parroċċa tal-Katidral kellu wkoll dik ta' San Pawl tar-Rabat.

B'xorti hażina ma nafux meta bdew il-parroċċi kif nafuhom illum. Nafu li fl-1402 miet il-kappillan ta' Birkirkara, Dun Xmun di Xakka, li kien ukoll id-dekan tal-Katidral. Wiehed jista' jobsor li għall-inqas minn hamsin sena qabel, Birkirkara jigifieri Santa Liena ta' l-Gharghar fejn illum jghidulu San Ġwann, kienet diġa' parroċċa. Żgur li kien ilha parroċċa la fl-1402 kienu diġa' garrew għall-knisja ta' Santa Marija, dik li illum jghidulha l-Qadima, fil-kampanja bejn Birkirkara u tliet irhula li kienu jaghmlu magħha forsi biex jinqata' t-tgergir ta' kulhadd.

Issa fl-1347/8 kellna id-diżastru tal-Pesta s-Sewda li dahhluha Sqallija ghaxar xwieni Ġenwizi mill-Bahar l-Iswed. Minn Sqallija mhabba t-traffiku li kellna magħha, l-pesta malajr dahlet Malta. Il-pesta fejn hadet qatlet eluf kbar ta' nies u rhula shah tbattlu min-nies. Għalhekk is-sistema tal-parroċċi setgħet dahlet qabel meta Malta kellna isqof joqghod hawn, Fra Arrigu di Cefalu', Frangiskan, (1334-1342) billi isqof li għex u miet Malta seta' jara b'għajnejh il-bżonnijiet ta' l-irhula.

Imma t-twaqqif tal-parroċċi ma' sarx fil-vojt. Qabel l-1250 meta Malta u Ghawdex kien għad hawn 'l fuq minn 800 familja Saraċina ma' kinitx haġa tqila biex il-kapitlu jiehu hsieb il-kura ta' l-erwieh mill-Katidral u għalhekk, f'kelma wahda Malta kellha parroċċa wahda, il-Katidral, li l-perċimes tagħha kien l-arċidjaknu.

Wara li l-villani saru Nsara aktarx li l-kanonċi kellhom jinżlu fir-rhula jew inkella jqabbdu rettur minn flokhom. Milli jidher Malta tqassmet f'ghaxar retturati bi knisja f'nofs kull wiehed isservi għall-kura ta' l-erwieh. Dawn il-knejjes mhux dejjem kienu f'nofs ir-rahall kif wiehed jistenna. Santa Katerina taż-

Żejtun, Santa Marija ta' Bir Miftuh, Santa Liena ta' Bir Kalkara u Santa Marija tal-Mellieha hlief raba' ma kellhomx madwarhom. Santa Katerina mank bir ma kellha hdejha biex forsi jsemmuha għalih bhall-ohrajn u kienu jsibuha Santa Katerina biss. Jien żidt Żejtun biex niftiehmu. Il-Mellieha ma kenitx rahal imma Mellieha fil-veru sens tal-kelma, jigifieri salina, fejn isir il-melħ, fejn illum hemm ir-riżerva ta' l-ghasafar, l-Ghadira. San Filep ta' Haż-Żebbuġ inbena bejn tliet irhula: Hal Muxi, Hal Mula u Hal Dwin fuq art li tahom Filippu di Catania mlaqqam iż-Żebbuġ.

Il-Parroċċa ta' Ghawdex

U Ghawdex? Ghawdex hemm il-bahar jaqsam u kellu jsir arrangament apposta. Sa minn meta ġew is-Saraċini fl-1049 in-nies kienu miġbura fil-Kastell, meta

mbagħad żdiedu beda jinbena r-Rabat, kelma li tfisser subborg, fi żmien meta l-poplu kien għadu jaf il-veru tifsir tal-kelma għax meta nbena l-Birgu, is-subborg ta' Kastell il-Bahar, issejjah hekk għax il-kelma Rabat bhala kelma ordinarja kienet intesiet.

Anthony Luttrell jgħid li fil-bidu, preżumibbilment, kien hemm knisja wahda, il-Matriċi. Imbagħad il-Matriċi li kienet tissejjah ukoll il-knisja l-kbira ta' l-art u l-gżira ta' Ghawdex, saret l-omm ta' knejjes oħra, li biż-żmien saru wkoll parroċċi. Dawn kienu Santa Marija ta' Savina, li f'dokument ta' l-1450 issejjet Santa Marija ta' Taht biex tingħażel minn Santa Marija ta' Fuq li kienet il-matriċi, San Ġakbu u San Gorg. Skont Bresc il-kelma 'art' (terra) tfisser pajjiż li kellu fortifikazzjoni u gvern għalih.

Skont Anthony Luttrell, il-Matriċi ta' Santa Marija kienet tissejjah Matriċi anki qabel saru l-parroċċi l-oħra, għax il-parroċċa (kappella) ta' Bir Miftuh kienet tissejjah il-Matriċi ta' San Nikola tal-Gudja fis-seklu hmistax meta l-Gudja ma' kenitx parroċċa (v. Aetti del VI Congresso di Storia della Chiesa in Italia, 1981).

Mela l-vjattu biex iqarbn u lil Guliermu ta' Malta, fl-1299, ma satax johroġ hlief mill-Matriċi ta' Santa Marija, thares minn kull fejn thares.

Fit-testment insibu haġa interessanti mil-lat reliġjuż. It-testatur halla tmint ewwieq tad-deheb lil martu Klara de Rocca biex thallashom lill-Isqof ta' Malta biex iqassamhom kif jidhirlu hu fost il-qassisin li kienu se jieħdu sehem fil-funeral u għall knisja ta' San Pawl, jiġifieri l-Katidral ta' l-Imdina. Ta' min ifakkar li l-Knisja ta'

San Pawl tissemma l-ewwel darba f'dan it-testment.

Issa għalkemm it-testment iħalli l-flus lill-Isqof biex iqassamhom hu ma naħsibx li Malta dak iż-żmien kien hawn isqof. Skont il-patri Bonaventura Fiorini, f'kitba li harget f'tifkira ta' Ġann Frangisk Abela fl-1955, l-Isqof ta' Malta dak iż-żmien kien Ġakbu li barra kien Isqof ta' hawn kien amministratur ta' Larino u biex tagħqad miet fl-1299. L-Isqof ta' wrajj ma lahaqx qabel l-1304.

Għalhekk din jew saret skont formula jew turina li kolloxx kien għadu f'idejn il-kapitlu tal-Katidral ta' Malta. Ma nafux fuq kolloxx jekk Guliermu ndifinx Ghawdex jew kif wiehed kien jistenna minn persunaġġ illustri li kien jiġġverna 'l Malta u 'l Ghawdex itteħidx il-Katidral ta' l-Imdina. F'dan il-każ il-legat ta' tmint ewwieq hu floku hafna.

Li nafu żgur mit-testment hu li martu Klara ma kellhiex tiċċaqlaq mill-Kastell ta' Ghawdex qabel jiġi l-Konti Andrea, zijuh. Iż-żminijiet kienu koroh hafna. Il-gwerra kontra ir-re Federiku III ta' Sqallija li jissemma fit-testment kienet għadha sejra bi hruxija kbira, b'huh Ġakbu jingħaqad ma' Karlu II ta' Napli u l-Papa kontra tiegħu. It-tradimenti kienu bosta. Fost dawn kien hawn dak ta' Ruġġieru Loria li fl-1296 kien ammirall ta' Sqallija u fl-1297 mar ma' Ġakbu t' Aragona u sar ammirall ta' Aragona u habat għal Malta u Ghawdex u għamel herba shiha. Loria wara telaq lil Ġakbu u mar ma' Karlu II ta' Napli li fl-1300 għamlu Konti ta' Malta bit-tama li jehodha minn taht l-Aragonizi, imma kulhadd baqa' b'xiber imnieher għax Malta baqgħet taht l-Aragonizi.

MITEJN SENA ILU ALEXANDER JOHN BALL GHAT-TIGRIJA TA' SANTA MARIJA

WINSTON L. ZAMMIT B.A. (HONS.), M.A.

Fost il-manuskritti merfugha fl-Arkivju Nazzjonali ta' Ghawdex hemm ir-registri ta' l-Universitas ta' Ghawdex. Dan kien korp municiipali li kellu ċerti responsabilitajiet fl-amministrazzjoni tal-gżira ta' Ghawdex, sakemm ġie abolit mill-Gvernatur Sir Thomas Maidland b'effett mill-1 ta' Jannar 1819.

Fost ir-registri ta' l-Universitas, insibu l-manuskritt *Mandati u Spese* 12 (1799-1801) (NAG, UG, 187). Fih insibu sensiela ta' hlasijiet li saru mill-gurati ta' l-Universitas bejn l-1799 u l-1801 ghal diversi servizzi: u fost dawn is-servizzi nsibu tlieta b'rabta mal-festa ta' Santa Marija ta' l-1799.

Stedina lill-Kummissarju Ball

Fil-bidu ta' l-1799, il-mexxejja Maltin kienu talbu li l-gzejjer Maltin jitqiegħdu taht il-protezzjoni tal-Kuruna Ingliża sakemm jintemm l-imblokk tal-Francizi. Din it-talba ġiet milqugħa u t-tmexxjja għaddiet f'idejn il-Kaptan Ingliż Alexander Ball.

Meta waslet il-festa ta' Santa Marija ta' l-1799 il-gurati ta' l-Universitas hasbu biex jistiednu lill-Kaptan Ball għal din il-festa u għal dan il-ghan żewġ gurati, is-Sur Salvatore Fenech u s-Sur Massimiliano Debono, marru Malta biex jistiednuh. Għaldaqstant fit-8 ta' Awwissu, 1799, id-depositarju ta' l-Universitas ġie inkarigat iħallas is-somma ta' 12-il skut u 5 t'irbieghi lill-imsemmija żewġ gurati għall-ispejjes li

kienu għamlu biex marru Malta biex jistiednu *S.E. il Comandante Ball per il grande festivo di Santa Marija Assunta* (*Mandatt 8 ta' Awwissu, 1799*).

Mixghela lejlet u nhar Santa Marija

Għall-festa ta' Santa Marija ta' l-1799 saret mixegħla tal-*Banca Giuratale*. Għal dan il-ghan permezz ta' mandatt bid-data tat-22 ta' Awwissu, 1799, id-depositarju kien inkarigat iħallas is-somma ta' 38 skut, irbieghi, u 8 habbiet li ntefqu mill-kanċellier ta' l-Universitas, in-Nutar Giovanni Cassar, għal mixghela li saret fil-*Banca Giuratale* lejlet u nhar il-Festa ta' l-Assunta (*Mandatt 22 ta' Awwissu, 1799*).

L-ispiża tal-bukkett tal-figuri lil Ball

Vinyard

Bar & Restaurant

Cateres for Special events like
Wedding, Engagments, Birthdays,
Baptisms, Holy Communion,
Confirmation, Staff Parties, etc...

Surrounded by mystical
Country Side,
The Vinyard Hall
have a capacity of 200 seating
and
60 seating at the hall garden

For Reservation and Enquires
Mgarr Road, Victoria, Gozo.
Tel: 559976, Tel:/Fax: 556966.

It-Tigrijiet nhar Santa Marija

L-ahhar mandat b'rabta mal-festa ta' Santa Marija ta' l-1799 igib id-data tal-20 ta' Frar, 1801, u huwa ghas-somma ta' 154 skut 9 irbieghi. Dan il-mandat ta' hlas jinkludi filh spejjez b'rabta mat-tigrijiet li kienu jsiru nhar Santa Marija. Mill-mandat nafu li kienu tliet tipi ta' tigrijiet. Tigrija ghas-subien, li bhala premjijiet kellhom mkatar tal-harir. Kien hemm ukoll tigrija ta' l-irgjel. Il-kont jinkludi wkoll spiża ta' 127 skut ghax-xiri ta' palji

ghat-tigrija. Fl-ahhar tal-mandat b'rabta mal-festi ta' l-1799, insibu hlas ta' 17-il skut u 11 irbieghi *per un bocchetto e suo trasporto regalato in detta Festa* ta' S.E. il Comandante Ball (Mandat 20 ta' Frar, 1801).

L-offerta ta' bukkett lil Ball hu prova li kien laqa' l-istedina tal-gurati u kien gie ghall-festa ta' Santa Marija f'Ghawdex ta' l-1799.

The Showcase

...where Giftware means Luxury!

SCICLUNA

HOUSEHOLD GOODS & CANE FURNITURE
(GOZO) LTD.

Shops: 11, 30, 32, 72, 101,
Palm Street, Victoria, VCT 103,
Tel. 554137; 556493.

BROOKIES

PUB & RESTAURANT

Your hosts: David & Paul Portelli
1/2 Wied Sara Str., Victoria, Gozo - Malta.
(On the main road to Zebbug)

Tel: 559524
Fax: 553265
Mob: 0976433

We at

RAINDROPS

***Can change your house to a home
with unique flower Arrangements and
exotic indoor and outdoor plants.***

***Landscape your garden with pleasure
Get rid of watering troubles
by using our drip irrigation system.***

Get rid of pests with our expert advice.

***Enjoy a healthy swim in your pool
with our new line of Pool Care Products.***

SHOP

23 Main Gate Street,
Victoria, Gozo.
Tel: 554114

STORES & OFFICE

Borg Gheritu Street,
Victoria, Gozo.
Tel: 551254, Fax: 561489

IL-MUŻEW TAL-KATIDRAL JAGHLAQ GHOXRIN SENA

MONS. ARCID. GIOV. B. GAUCI

Bhalma soltu jsir ta' kull sena nhar il-festa ta' Sant' Orsla, nhar il-21 ta' Ottubru tas-sena 1979, l-Isqof ta' Ghawdex Mons. Nikol Cauchi mexxa quddiesa konċelebrata flimkien mal-Kapitlu fil-Knisja Katidrali. Pero' f'dik is-sena, għall-konċelebrazzjoni kienu mistednin rappreżentanti tal-Kapitli Kolleġġjali, tal-Parroċċi tad-Djoċesi u tal-Ordinijiet Reliġjużi li għandna f'Ghawdex. Il-kant, waqt il-quddiesa, tmexxa mill-kor parrokkjali *Maria Assunta* immexxi mis-Sinjorina Maria Zammit.

Il-konċelebrazzjoni ta' nhar Sant' Orsla, f'dik is-sena 1979, kienet qed tinzamm b'aktar solennita' mis-soltu. L-għadd ta' konċelebranti kien akbar minhabba okkażjoni partikolari: wara l-quddiesa l-Isqof Cauchi kellu jiftah u jbierek il-Mużew il-ġdid tal-Katidral.

L-istorja tal-Mużew tal-Katidral hija wisq aktar qadima mis-sena 1979. Kien fi żmien l-Isqof Mons. Mikiel Gonzi li, għall-ewwel darba, gie proġettat mużew għall-Katidral ta' Ghawdex. Fil-fatt, kif kien jgħidli l-predeċessur tiegħi Mons. Arcidjaknu Pawlu Cauchi, għal dan il-ghan (tal-mużew) kienu nbnew xi kmar li jigu wara l-kor, taht ir-riħ tal-kampnar, u fl-istess post fejn hemm il-mużew attwali. L-Arcidjaknu Cauchi kien jgħid li l-pjan tal-Mużew tharbat minhabba l-gwerra, t-tieni wahda dinjija, li fiha pajjiżna kien mdahhal sewwa. Pero', kellhom iġghaddu bosta snin oħra sakemm il-kwistjoni dwar il-mużew reġġghet issem-miet fi hdan il-Kapitlu Katidrali.

Nhar id-9 ta' Frar tas-sena 1969 il-Kapitlu approva b'vot unanimu proġett għall-mużew ġdid u għal dan il-ghan inhatret kummissjoni li kienet inkarigata mit-tweqqieg ta' dan il-proġett. Il-membri tal-kummissjoni kienu: Mons. Francesco Borg, Mons. Giovanni Frendo, Mons. Carmelo Scicluna u jiena li dik il-habta kont ukoll il-prokuratur tal-Knisja. Minn dawn l-erbgha Monsinjuri, tnejn illum huma mejtin: Mons. Frendo u Mons. Borg li t-tnejn taw servizz mill-ahjar lill-Katidral. Monsinjur Scicluna illum hum d-dekan tal-Kapitlu u għal bosta snin serva lill-Parroċċa tal-Katidral bhala Arcipriet u kien hu li beda' bosta inizjattivi pastorali u liturġiċi b'servizz lill-Katidral.

Il-kummissjoni kapitolari ma damitx ma bdiet torganizza l-laqghat meħtieġa sabiex tithejja pjanta għall-mużew. Kien gie nkarigat il-Perit Joe P. Dimech. Kellna wkoll xi għajjnuna minn għand is-Sur Francis Mallia li minhabba l-esperjenza tiegħu fil-Mużew Nazzjonali konna ferm napprezzaw l-għajjnuna tiegħu. Is-Sur Mallia ma tantx dam jagħtina s-servizz tiegħu għax fil-frattemp gie mahtur Direttur tal-Mużew Nazzjonali u l-impenji tiegħu f'din il-kariga ma hallewhx jgħin aktar biex jissawwar il-Mużew tal-Katidral ta' Ghawdex. Mhux hekk ngħidu mill-hidma tal-Perit Dimech.

Mal-Perit Dimech kellna diversi laqghat. Sa mill-bidu ha hafna nteress fil-proġett tagħna. Beda, segwa u temm ix-xogħol b'hafna nteress. Bl-approvazzjoni tiegħu

The only shop in Gozo for exclusive and
unique Handmade Jewellery
made of 18 carat Gold is:

Boutique

Castel Hill, Victoria
(next door to the Citadel Theatre)
open from Mon - Sat 10am - 4pm
or phone for appointment to

create your personal piece of Jewel!

Tel: 555497 or phone / fax the Goldsmith Studio 563211

*What counts is
not to do something
but to do
something that counts!*

PROSIGN

Design Studio

- Computer-Cut Signs;
- Illuminated Signs;
- Airbrush/Hand Painted Signs;
- Stained-Glass & Etching;
- Engraved Plates;
- Logos Design;
- Pre-Press Design & Layout.

31A, Capuchins' Street, Victoria.

Tel: 555 196 Mob: 0942 7063, 0942 8024

ahna għażilna lis-Sur Karlu Vella bħala l-bennej. Il-bennej Vella mhux biss hadem, imma hadem ukoll bil-qalb kif dejjem għamel kull meta għe msejjah fuq proġetti li kellhom x'jaqsmu mal-Katidral.

Wara li l-pjanta thejjiet mill-Perit, tressqet ukoll għall-approvazzjoni minn naha ta' dawk inkarigati mill-amministrazzjoni tal-Katidral, jiġifieri l-Isqof u l-Kapitlu. Nhar it-2 ta' Novembru 1970, l-bennej Vella beda jhotti il-kmamar il-qodma li kif semmejna, kienu nbnew fi żmien l-Isqof Gonzi. Il-bini tal-Mużew il-gdid beda fit-23 ta' Awwissu 1971. Ix-xogħol tal-bennej intemm kollu f'Novembru tas-sena 1972. Imma kien għad fadal bosta xogħol ieħor x'isir bħalma huwa x-xogħol tal-bajjad, l-etrini u l-istallazzjoni adegwata tad-dawl elettriku.

Sehem kbir kellu l-mastrudaxxa Ġoġ Farugia. Mieghu wkoll il-mejjet Amleto Mompalao fl-istallazzjoni tad-dawl u elettriku fil-mużew u fil-etrini kollha. B'mod partikolar nsemmi l-hidma kollha kemm hi *gratis* li tana s-Sur Carmelo Grech. Tant vetrini saru fuq disinn tiegħu, bħalma tiegħu wkoll huma d-disinni għas-soffitti u għall-kisi tal-kolonna u tal-hitan. Kien hemm persuni oħra li kienu offrew l-ghajnuna tagħhom għat-thejjija tal-mużew: fosthom, ta' min isemmi l-mejjet Toni Saliba.

X'fih il-Mużew

Il-Mużew tal-Katidral jikkonsisti fi diet swali fuq xulxin. Kif kien osserva s-Sur Mallia Ma nistgħux nġid li għandna spazju bix-saba' fejn jinbena l-mużew, imma daqs ta' art xieraq għal pjan ta' esibizzjoni li huwa maħsub u li jaddatta għal xi tibdil li jkun meħtieġ li jisir 'il quddiem (L-Għid ta' l-Assunta 1970). Wara ghoxrin sena ta'

hajja tal-mużew, nistgħu nġid li għandna spazju limitat hafna.

Fis-sala tal-pjan terren hemm l-oġġetti tal-fidda. Dawn fil-parti l-kbira tagħhom huma tifkiriet-rigali tal-Isqofijiet u tal-Monsinjuri mejtin tal-Katidral. Hemm ukoll xi oġġetti li nġataw minn xi lajċi. Ta' min jinnota l-idea tad-disinjatur ta' din is-saletta: kulur iswed tal-madum tal-art u tas-soffitt tal-istess kamra bl-iskop li l-oġġetti esibiti tal-fidda jispikkaw aktar.

Din l-ewwel kamra tagħti għall-pjan ieħor li jiġi eżatt fuqha: dan it-tieni sular għandu wkoll bieb għall-barra li huwa l-bieb prinċipali tal-Mużew tal-Katidral. Barra mill-parimenti sagri, f'din is-sala hemm ukoll il-karozzella antika tal-Isqofijiet ta' Għawdex. L-ahar li ntużat kien fis-sena 1945 mill-mejjet Isqof Mons. Ġużeppi Pace.

SAMMY SPITERI

tal-Majjust

Għal kul xogħol ta' Konkos,
bini u kiri tal-crane.
Issibu wkoll qatran, expansion joints,
membrane, sealer, jablo u
kull xorta ta' materjal tal-bjut.

Tel: 099 8133, 558982, 555789

"Warda Mistika" Saghtar, Str., Victoria, Gozo.

PUT YOUR BUSINESS ON GOZO'S HOTTEST WEBSITE

NEWS

WEATHER

CHAT

HISTORY

LOCALITIES

TOURIST INFO

BUSINESS

CURRENT EVENTS

SUN

SEA

FUN

*Experience the Magic
from your home*

www.gozo.com

for advertising contact
ICS Ltd. tel:558783 /4

Mit-tieni sular nitilghu ghat-tielet u l-ahhar: f'din il-kamra nsibu xi kwadri tal-pittura ma' ogġetti oħra. Ċertament li l-aktar li jispikka fost il-kwadri huwa t-
titular l-antik tal-Matriċi (illum il-Katidral); u fost l-ogġetti l-oħra nsemmu s-suttana u ż-żarbun tal-mejjet Papa Pawlu VI.

Minn dak in-nhar li nfetah il-Mużew sa din is-sena, l-ogġetti esibit żdiedu. U t-tama tagħna hija li jkomplu jiżdiedu. Imma dan iġib miegħu wkoll ċerta diffikulta' minhabba l-ispazju ferm limitat tal-mużew.

Wiehed irid jifhem li mużew m'huwiex xi post statiku, fis-sena li tkun bdejt, bnejtu u ftahtu u daqshekk. Huwa post ta' kultura, ta' harsien tal-patrimonju: huwa lokal li għandu jibqa' dejjem jikber fil-kollezzjonijiet tiegħu. U, kif diġa' għidt, minn dak in-nhar li nfetah il-Mużew tal-Katidral tagħna l-ogġetti żdiedu: pero' l-ispazju baqa' dak li kien. Estenzjoni tal-

lokal ezistenti ma tidhirx possibbli għall-mument ta' issa. Dak li bdejna aħna, nittamaw li jithares u jikber dejjem aktar min dak li jiġu warajna.

Importanti wkoll li dak li hemm niehdu hsiebu sewwa. Fil-fatt, kienet din preżentament l-intenzjoni tal-kummissjoni kapitolari meta ddeċidiet li tressaq proposta lill-Kapitlu sabiex tiġi mgedda l-installazzjoni elettrika fil-Mużew. Haġa li għad ma twettqitx mingħajr tort tagħna.

Fl-istess lokal tal-Mużew hemm ukoll l-arkivju tal-Kapitlu. Dan ukoll jehtieg li niehdu hsiebu aktar. Xi haġa kienet saret u kien ta' għajjnuna siewja Dr. Godfrey Wettinger. Issa ser nipprova nirrangaw l-arkivju bil-għajjnuna ta' persuni Għawdxin, sintendi li għandhom wkoll ċerta kompetenza biex jagħmlu xogħol bhal dan. Ma jistax isir kollox f'kolp. Imma... jiswa li nidew bis-serjeta' u nkomplu nagħmlu dak li nistgħu.

The Mini Shop

St. George's Square, Victoria.

You find all your need in household goods plus all kind of home direct products at bargain prices.

Please call - 551991 - 557635

The Unique Shop

Charity Street, Victoria.
near St. George's Church

Specializes in:

Wedding Souvenirs,
Bomboniere for every occasion
Invitations
Artificial Flower & Tulle
Ceramic ornaments
Party items
Cake items
Cake decoration for every occasion

Prop: Maria Spiteri

Tel: 551991, 557635

CARUANA & CINI
COMPANY LIMITED

40/41 Capuchins' Str. Victoria VCT 108 - Gozo
Tel: 551918, 564431, 564432 - Fax: 561638

Gozo Representatives for

 ARISTON & Hotpoint
Appliances

VISIT THE NEW PREMISES OF

ARTEXTM INTERIORS
GOZO

SUPPLY AND INSTALLATION OF:

- Textured Paint, Coving and Ceilings Roses
- Gypsum & Tiles Drop Ceilings
- PVC Anti-Umdita Wall Paneling
- Spray Painting of Rooms
- Large selection of Wallpaper and Borders
- Skirting

NEW PAINT CENTRE

BARTOLINE

PAINTS

- PAINT CENTRE WITH OVER 3,000 COLORS
- INTERNAL AND EXTERNAL PAINTS
- CUSTOMIZED COLORS AVAILABLE

DESIGNED BY ENIGMA, DUBLIN TEL: 01 45 12 12

Showroom & Office

Mons. P. Pace Street
Victoria Gozo

Tel./Fax: 55 15 57 Mob.: 099 13 52

L-GHAŻLA TA' L-ISQOF PAWLU MICALLEF BHALA AMMINISTRATUR APPOSTOLIKU FIL-FEHMA TAL-GVERN INGLIŻ (1866)

ALEXANDER BONNICI O.F.M. CONV.

Fil-mawriet ta' kull sena li naghmel għal riċerka fil-belt ta' Londra, iż-żgħir l-iżjed frekwenti jkunu fil-*Public Record Office* ta' Kew, fil-qrib ta' Londra. Hemm insibu kwantità kbira ta' dokumenti li jintrabtu ma' Malta u Għawdex għat-tul kollu ta' żmien il-kolonjaliżmu Ingliż f'Malta. Naturalment, numru sewwa ta' dokumenti jirrigwardaw lil Għawdex. Se nikteb hawn dwar il-kontenut ta' xi ittri dwar ghażla ta' Amministratur Appostoliku għal Għawdex. Ma nabsbux li dwar dan il-każ il-Gvern Kolonjali ta' dak iż-żmien hareg xi haġa fil-beraħ. Kienu kitbiet konfidenzjali bejn ir-rappreżentant tal-Kolonji f'Londra u l-mexxejja Ingliżi ta' Malta. L-Ingliżi hassew ruhhom maqrusin għax ma gietx osservata proċedura stabbilita unilateralment minnhom stess dwar l-ghotja ta' dinjità u benefiċċji fil-Knisja f'Malta minn xi setgha barranija. Ma kienx hemm eċċezzjoni lanqas għall-Papa.

Mewt ta' Isqof u Ghażla ta' Amminis- tratur

Il-Magħġur Ġenerali William Ridley ittratta f'isem il-Lieutenant General Sir Henry Storkes, Gvernatur ta' Malta. Fl-assenza tal-Gvernatur, fil-21 ta' Lulju 1866, Ridley kiteb lil-Earl of Carnarar mill-Palazz tal-Belt biex jgħarrfu li Mons. Mikiel Buttigieg, l-ewwel Isqof ta' Għawdex kien miet fil-palazz tiegħu fit-12 tax-xahar.¹

F'ittra privata, fit-13 ta' Awwissu 1866, Ridley raġa kiteb lil-Earl of Carnarar biex

jgħarrfu li l-gurnali lokali habbru n-nomina mill-Papa Piju IX ta' Mons. Pawlu Micallef, Isqof ta' Citta' di Castello u Ex-Prijur Ġenerali ta' l-Ordni Agostinjan bħala Amministratur Appostoliku għal Għawdex, sakemm jinthażel suċċessur għall-Isqof Buttigieg.²

Kontroll fuq Ghażliet minn Barranin
Kumment ta' Ridley, li hu pjuttost twil, juri kemm l-Ingilterra ma kenitx kuntenta bl-erezzjoni ta' djoċesi f'Għawdex. B'hekk, kienu rdupjaw id-diffikultajiet li setghu jinqalghu bejn Knisja u Gvern Kolonjali. L-Ingliżi riedu jibqgħu jagħfsu fuq id-dritt tal-*Veto* fil-ghażliet li jsiru. Il-Knisja kienet talsibha mod iehor. Imma, biex ma jinholqux problemi bla bżonn, il-Gvernatur kien qed jiġi mgħarraf bil-ghażliet, u kienet qed tintalab l-approvazzjoni tiegħu. L-Ingliżi xtaqu li l-każ ma jkunx differenti meta l-ghażla ssir mill-Papa. Imma l-Papa ma kienx qed jagħrafhulhom dan id-dritt lil-Ingliżi. Madankollu, l-ordinanza ta' l-1838 kienet qed tiġi osservata. Għalhekk, Ridley kiteb lil Elliot: *Il-Papa qatt ma għaraf uffiejalment l-ordinanza ta' l-1838. Madankollu, hu jieh u l-passi meħtieġa biex jikkwieta l-kuxjenza tal-Kattolici Rumani billi jagħtihom l-istruzzjonijiet biex joqogħdu għal dik l-ordinanza.*³

Fid-29 ta' Awwissu, Ridley raġa kiteb lil-Earl of Carnarar biex jikkonfermalu b'mod privat li l-Isqof Micallef kien ġie magħżul tassaw bħala Amministratur

Sole Agents:

**Joseph Caruana
Co. Ltd.**

'Caruana Bldgs', Mgarr Road, Victoria.

Tel: 560019

Appostoliku ghal Ghawdex. Imma kien jidher li l-ghażla tiegħu kienet għal fūt żmien (*pro tempore*) sakemm jintagħzel suċċessur għal Buttigieg.⁴

Ghażla Invalida?

Ridley ilmenta għall-fatt li l-proċedura ta' l-ghażla ta' Micallef għal Ghawdex kienet ksur ta' ftehim bejn il-Gvern Ingliż u l-Awtorità Ekklesjastika.⁵ Ma gietx osservata l-proklama tat-13 ta' Jannar 1838. Fil-fatt, f'dik il-proklama (li f'Malta hi reġistrata bid-data tat-12 ta' Jannar) insibu stabbilit li l-Ekklesjasti kollha li jigu mogħtja xi awtorità minn xi barrani kellhom l-obbligu li jitolbu l-approvazzjoni tal-Gvernatur. Sakemm il-Gvernatur ma japprovax, l-ghażla, anki jekk tiġi mill-Papa tkun invalida.⁵

Billi l-Isqof Micallef kien ser jiġi mill-Italja, hu tqies li kellu d-dmir li, malli jasal Malta, għarraf bin-nomina tiegħu lil Ridley. Sad-29 ta' Awwissu, Micallef kien għadu l-Italja. Għalhekk Ridley stenna li r-rappreżentant għall-Kolonji jagħti l-istruzzjonijiet halli jkun jaf x'jistenna minghandu l-Gvern tar-Reġina Victoria. Ridley sar jaf li Micallef kien se jitleq mill-port ta' Livorno fit-8 ta' Settembru, u kien mistenni li jasal Malta fit-12 tax-xahar. B'mod onest, Ridley iżid: *Smajt li hawn stima għolja hafna ta' Micallef f'dawn il-ġejjer. Jiena nnifsi qatt ma smajt xejn kontra tiegħu.*⁶

Għarfien għax l-ghażla hi temporanja

Kif gie osservat minn Elliot, fl-Uffiċċju tal-Kolonji, fis-6 ta' Settembru, il-każ ma kienx wiehed gravi għax l-ghażla ta' Micallef għal Ghawdex kienet wahda temporanja.⁷ Imma, minghajr ma' hareġ xejn fil-pubbliku, il-każ baqa' jiġi studjat. Sir

Henry Storkes, il-Gvernatur ta' Malta, fit-8 ta' Settembru, kiteb lil-Sotto Segretarju ta' l-Istat, li kien qiegħed fl-Uffiċċju tal-Kolonji. Hu qallu: *Jiena nahseb li, f'dawn iċ-ċirkustanzi, l-Uffiċċjal li jamministra l-Gvern għandu jiġi mogħti l-istruzzjoni li jagħti l-għarfien tiegħu għall-ghażla ta' Mons. Micallef bhala Viżitatur Appostoliku u Amministratur. Imma hemm bżonn li nifhemu b'mod ċar illi l-ftehim li hemm bejn il-Gvern tal-Maesta' Tagħha r-Reġina u s-Santa Sede għandu jinżamm. Għalhekk, l-ghażla ta' l-Isqof kemm f'Malta kif wkoll f'Ghawdex, issir strettament skond dan il-ftehim.*⁸

Waq tliet għie ddiġarat b'mod ċar li l-Gvern Ingliż kellu l-istess drittijiet kemm fuq Isqof għal Malta kif wkoll fuq wiehed għal Ghawdex, Elliot, għal dan il-każ, zied jik-teb: *Jiena niddubita dwar, jekk fl-okkażjoni ta' għażla proviżorja (Ad Interim) hux meħtieġ li titqajjem xi diskussjoni ma' l-Awtoritajiet ta'*

PREZZIJJET SPECJALI FUQ

Pitazzi - Covers tal-Pitazzi
Files - Folders - Biro - Rubbers
Dividers - Project Books - Refil Pads
Science Books - Graph Book

u

Back to School **SATCHELS** *Back to School*

Pencils Cases - Beakers
Tumblers - Plates - Aprons - etc

Eija Ara

Il-Varjeta', il-Kwalita' u l-Prezzijiet

Mark & Simons

(Toys are Us)

Victoria, Tel: 556431 (Near Water Works)

Għat-Tfal u Adulti

Kull tip ta'

SATCHELS

Batman - Simba's Pride
Bugs Life - Sesame Street - Seven - Lion King II
Jeep - Disney - Tweety - Converse
Diesel - Kappa - Barbie
Teletubbies - Looney Tunes - Superman

u tant affarijiet oħra ta' l-Iskola
mingħand il-

BOOKWORM

Back to School

105, Republic Str., Victoria, Gozo. Tel: 556215

*Ruma. Imbagħad, dwar il-każ partikulari ta' Micallef, hu jżid: Id-diskussjoni tkun meħtieġa jekk isir xi tentattiv biex jiġi evitat id-avvint tal-Veto fil-ghazla ta' l-Isqof Djočesan. Dan il-każ jingala' jekk dan l-Isqof li qed jitleqqhed proviżorjament jithalla b'mod per-petwui. Imma s'issa ma hemmx sinjal li se jsir hekk.*⁹

Alderley għalaq il-każ billi kiteb lil Carnavar u thalla f'idejh jekk iqieghedx il-Veto għall-ghazla ta' Micallef.¹⁰ Fil-fatt, il-Veto ma tqieghedx għax l-Isqof Agostinjan Pawlu Micallef baqa' bħala Amministratur Appostoliku biss. Lilu ma meħhilux it-titlu ta' Isqof ta' Citta di Castello sakemm, fis-27 ta' Ottubru 1871, ġie nnominat bħala Arcisqof Metropolita ta' Pisa, u għalhekk ma' Għawdex ma kellux x'jaqsam iżjed.¹¹

Abbrevjazzjonijiet

CO: Colonial Office (Kew - London)

CSG: Chief Secretary to Governor

NAM: National Archives (Rabat) Malta

PRO: Public Record Office (Kew - London)

¹ PRO (Kew), CO, 158/209 (1866), n. 7218: Ridley - Earl of Carnavar, 21.07.1866.

² Ibid.: 13.08.1866.

³ Ibid., 9252: Ridley - Elliot: 'Confidential'.

⁴ Ibid., n. 8606: Micallef diġa kien Isqof ta' Citta' di Castello, b'nomina tal-21.12.1863: R.RITZLER OFM. Conv. P. SEFRIN OFM Conv., *Hierarchia Catholica*, VIII (1978), pp. 206-207.

⁵ NAM, CSG, 10/1.f.89.

⁶ PRO (Kew), CO, 158/209, n. 77: Ridley - Earl of Carnavar, 29.08.1866.

⁷ Ibid., Elliot - Carnavar, 4.09.1866.

⁸ Ibid., Storkes - Under Secretary, 8.09.1866.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹ RITZLER - SEFRIN, *Hier. Cath.*, VIII, p. 455.

TROVARSI

**THE BOUTIQUE
FOR ALL THE FAMILY**

**Market Street, Victoria,
Gozo, Malta. Tel: 555834**

Ta' Mallia

**HARDWARE, IRON,
STEEL & FISHING
EQUIPMENT**

**N.B. Mgarr Road,
Victoria, Gozo.
Tel: 556947,
Fax: 559086**

ZA **Zammit Aluminium Ltd.**

'Private Alley', Fountain Street, Fontana, Gozo.

Tel / Fax: 554058.

**Wasalt biex taghmel l-aperturi ta' l-ALUMINIUM
u tixtieq ikollok l-ahhar teknologija
bl-ahjar kwalita' u b'xoghol mahdum professjonali?**

Ahna b'20 SENA ESPERJENZA noffrulek dan kollu:

- *Double glazing* b'kull tip ta' hġieġ kemm *PLAIN* u *BID-DISINN*
 - Sandblasting fuq hġieġ ta' l-aperturi jew tal-cupboards tal-kċejjen u anki fuq mirja
 - Sistema ġdida tal-P4 u Export 60
 - *Moveable Louvers*
 - *Roller/Vertical Blinds*
 - Soffitti u *PVC Folding Doors*
- Disinni ta' l-Aluminium addattati għall-gates u poġġamani minn kull kulur, tajbin hafna għal djar rustiċi b'dehra tal-ħadid bla ma jkulluk b'żonn żebgħa
- Bibien tal-garages galvanizzati u wkoll bir-remote control.

Għal aktar informazzjoni u stima b'xejn ċemplu:

554058

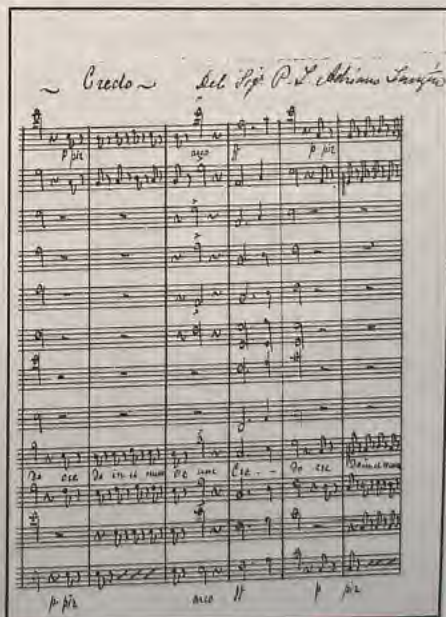
IL-MUŻIKA TAL-KAPPELLA TAL-MATRIČI, GHAWDEX 1844

GRAZIO A. GRECH

Fil-1844 il-Kanonku Dun Ġużep Grech fil-kapaċita' tiegħu ta' Prokuratur ta' l-Altari u l-Kanonku Dun Gejtan Bondi fil-kapaċita' tiegħu ta' Prokuratur tal-Knisja Matriċi ta' Ghawdex, għamlu rikors f'isem il-mużikanti membri tal-Mużika tal-Kappella tal-Matriċi u pproponew lill-Isqof ta' Malta - dak iż-żmien Ghawdex kien għandu jappartieni lid-djoċesi Maltija sabiex issehh riforma tal-mużika tal-kappella tal-Matriċi, għax il-mużikanti tal-kappella tal-Matriċi minhabba n-nuqqas ta' Direttur ma setgħux plawsibilmement jaqdu d-doveri tagħhom fil-funzjonijiet sagri li spiss kienu jsiru b'solenntita f'din il-knisja ta' l-Assunta.

Għalhekk talbu sabiex Mro Dirjanu Lanzon li kien idoqq prim vjolin fil-mużika, barra li jkompli jżomm l-kariga ta' prim vjolin, jagħtu wkoll, kull ġimgha, kunċerti lil dawk kollha li jagħmlu parti mill-kappella tal-Matriċi: *'... Adriano Lanzon ottimo suonator di violino, il quale alle richiesta non solo dei medesimi, ma bensì di diversi altri Canonici della detta Chiesa accetto l'impresa di prestare cioè nella qualità di primo violino tutt'i soliti servizi alla chiesa nelle sue solennità, ed agli Altari nello loro rispettive Feste, come pure dare ogni settimana le lezioni di concerto a tutte le Persone addette alla Cappella di detta Chiesa.'*

Huma talbu wkoll riforma, indikaw u stabilew is-salarji li kellhom jieħdu l-mużikanti. Talbu wkoll li Mro Dirjanu Lanzon jingħata hlas annwali ta' 35 skut fis-sena sabiex jagħmel kunċerti kull ġimgha lill-membri tal-kappella tal-Matriċi, *'...la detta Cappella coi loro i rispettivi soliti Salarij con un'aggiunta al predetto Lanzon primo violino di scudi trentacinque annui in riguardo alle lezioni di concerto, che lo stesso si esige di dare ogni settimana a tutte le persone componenti la Cappella.'* Dan il-hlas lil Mro. Lanzon kellu jkun mħallas hekk: 25 skut mill-knisja Matriċi u l-10 skuti l-oħra

AXIAK BROS.

(STONE DECORATIONS) LTD.
LIMESTONE DECORATIONS
MANUFACTURES

Manufactures of:

- Exclusive Importers of Slate Tiles
- All types of balustrades
- Sculptured or plain columns
- Sculptured or plain closed stone balconies
- Fountains
- Stone troughs
- Flagstones (ciangatura) in various sizes
- Gozo marble (hard stone) tiles in various sizes
- Stone cladding (Qoxra)
- All types of rustic cladding (Sajjieh)
- Hard stone cladding (tal-qawwi)
- Marble Boarder Patterns
- Interior decorations: Light Fixtures, lampshades, etc..
- Scaffolding hire

Prefabricated, Cast Iron & Electrical Fireplaces,
Gas Burners for fireplaces - Fire screens
Brass fenders - Fire Baskets - Coal Buckets
Ovens - Fire Bricks - Tool Sets
Complete Fireplaces with Mantelpieces,
Fireboxes - BBQ's - Fireplaces Installers,
Sealers for old and new buildings.

**Come for a visit to see our
new range of fireplaces at our centre,
located at
Xewkija Industrial Estate,
Taflija Road, Xewkija, Gozo - Malta.**

Tel: / Fax: 560252

Mobile: 097 7865/6

minn dawk ta' l-Altari .
L-istess rikors jindika wkoll l-ammont ta'
flus li kellhom jiehdu l-mużikanti tal-
kappella u kif dawk kellhom jithallsu.

Madankollu jekk xi wiehed minnhom
kien jonqos mid-doveri tieghu dan kien
jitnaqqas proporzjonalment mill-hlas
dovut lilu.

Il-mużikanti tal-Kappella u l-hlasijiet indikati kienu dawn:

Isem il-Mużikant	Salarji mill-Knisja Matriċi		Salarji mill-Altari	
	Skuti	Irbieghi	Skuti	Irbieghi
Dirjanu Lanson – vjolin prim	25		5	
Dirjanu Lanson – Direttur	25		10	
Ġorġ Gatt – Vjolin sekond	20	6	4	6
Frangisk Montanaro – Vjolin terz	17		4	6
Dr. Mikiel Pace – Flawt	15		4	6
Guliermu Mallia – Kornu	15		4	6
Kan. Karl'Antonio Bondi – Vuċi-Baxx	21	8	4	6
Kan. Lorenzo Tabone – Vuċi-Sopran	21	8	4	6
Luigi Debatista – Vuċi-Tenur	24		4	6
Giacinto Giojoso – Vuċi -Alto	18		4	6
Roberto Mallia – Kontrabaxx	21	8	4	6
Karlu Debrincat – Organista	66		16	6

Dawn il-membri tal-Kappella tal-Matriċi ta' Ghawdex u l-hlasijiet taghhom kienu ġew
ikkonfermati mill-Isqof ta' Malta nhar it-22 ta' Ottubru, 1844, meta il-gżira Ghawdxija
kienet ghadha taghmel parti mid-djoċesi Maltija.

Nota: Il-flus kienu jitqassmu kif ġej: Skut kien fih 12 irbieghi. Bil-flus ta' l-um bejn
wiehed u l-iehor Skut, iġb 8c3

MERCIECA GLASS & IRONMONGERY

~ Glass of all Types ~

Polishing, Beveling, Grooving

Stain Glass, Design,

Sandblasting on Mirrors and Glass

Contact:

Frank Mercieca

54, Kerċem Road, Victoria — Gozo.

Tel: 556987

Ristorante arzella

IL-MENQA, M'FORN - GOZO
Tel. 554662 - 551992

SPECIALISING IN
LOCAL FRESH FISH
TRADITIONAL MALTESE DISHES

The Fashion Place

2, St. Georges Square,
Victoria, Gozo.
Tel: 551287

For Exclusive Elegant Wear

Beaver
The Fashion Place

2, St. George's Square,
Victoria, Gozo.

Tel: 551287

IL-KATAKOMBI TA' S. PAWL, GHAWDEX

VICTOR J. GALEA

Fir-*Review* ta' l-20 ta' Lulju ta' l-1960 deher artiklu anonimu jismu: X'sar mill-Katakombi ta' S. Pawl? L-awtur jghid li x-xjuh jismagħhom isemmu li fl-inhawli tal-kunvent tal-patrijiet Kapučċini f'Għawdex irid jkun hemm katakombi antik li illum m'għadu jidher imkien. Jghidilna wkoll li kittieba barranin lil dan il-katakombi jghidulu ta' San Pawl. L-awtur zied li l-vara ta' San Pawl f'tarf il-ġnien t'isfel tal-kunvent thares lejn Marsalforn mhux b'għid wisq minn dan il-katakombi donnha trid tfakkarna f'xi haġa.

Milli jidher il-kittieba li kellu f'rasu l-awtur kienu Louis de Boisgelin li hareġ ktieb bl-Ingliż, Londra, fl-1805 jismu *Malta Antika u Moderna* u Frederic Lacroix li hareġ *Deskrizzjoni ta' Malta u Għawdex* bil-Franċiż, fis-sensjela l-Univers, li traduzzjoni tagħha bit-Taljan dehret fl-1840.

L-awtur ta' dan l-artiklu donnu haseb li dawn iż-żewġ awturi Franċiżi ġew Għawdex u raw dal-katakombi b'għajnejhom stess imma fil-fatt dak li qalu fil-kotba tagħhom haduh kelma b'kelma mir-raba' volum ta' opra jisimha *Vjaġġ Pitturesk fil-Gżejjer ta' Sqallija, Malta u Lipari* li hareġ Jean Houel Pariġi fl-1787. Kien l-awtur ta' dan ix-xogħol li fil-fatt żar Għawdex fl-1777.

Is-sabiha hi li hadd minn dawn it-tliet awturi Franċiżi ma jsemmi xi Katakombi ta' San Pawl kif jagħti wiehed x'jiġhem l-awtur ta' l-artiklu tar-*Review*, u lanqas xi grotta ta' S. Pawl kif sejhilha artikolista iehor anonimu li kiteb fit-Torċa tal-11 ta'

Settembru ta' l-istess sena, imma għar li kien jgħagħgeb lill-Għawdxin tant li kienu joqogħdu juruh lill-barranin bhala haġa kurjuża. Houel jghid biss li mar jara grotta li fuqha qalulu hafna gheġubijiet, filwaqt li Boisgelin jghid li hi grotta ta' fama kbira u Lacroix jsejhilha grotta ċelebri.

Fejn kien jinsab dan l-għar meraviljuż? Ha naraw xi jghid Jean Houel. Tajjeb hawn nġhidu li meta dal-vjaġġatur Franċiż kien Għawdex kien iżomm il-kunvent tal-Kapuċċini fit-triq li tiehu għal Marsalforn, ir-Rabat. Milli jidher kif kien il-kunvent aktarx li l-patrijiet semmewlu b'insistenza kbira lil dan l-għar ta' l-għagħeb tant li thajjar imur jarah.

Houel jghidilna li dil-grotta ssibha xi nofs mil 'il ġewwa fil-kampanja (*dans les terres*), f'nofs ta' wied li mill-kunvent tal-Kapuċċini tiehu għall-port ta' San Pawl, jiġifieri Marsalforn. Kont tidhol għaliha min-naha tat-tramuntana. Biex tidhol għaliha kont trid tghaddi minn passagġ tant dejjaq li bilmemm kien jghaddi bniedem. Dan kien twil 25 pied, daqs 7 metri u nofs. Imbagħad kont issib ruhek ġo speċi ta' sala ġeja għat-tond li għandha dijametru ta' 30 pied li jgħibu ftit iktar minn disa' metri. Is-saqaf ta' dil-grotta kien iżomm fuq plier tal-blat li kien hemm f'nofsha. In-naha ta' ġewwa tal-grotta kien hemm bhal żewġ kurituri donnhom jagħtu għal xi mkien imma kienu magħluqin u ma setax jghaddi minnhom. Lil Houel xejn ma laqtu f'din il-grotta u ma pingihieqx kif soltu jagħmel.

BONDINI'S

Boutique

2, Republic Street, Victoria, Gozo

Tel: 556029

Tamarisk Restaurant And Pizzeria

VICTORIA GOZO

**WE ARE OPEN ALL WEEK FOR LUNCH
& DINNER EXCEPT MONDAY EVENING**

Tel: 551382 Mob: 097 3266

Fortunato Mizzi Street, Victoria, Gozo.

Boisgelin fehem li l-grotta li semma Houel kienet tinsab nofs mil mill-kunvent tal-Kapuċċini. Lacroix dan id-dettall importantissimu qabzu. Ma' l-interpretazzjoni ta' Boisgelin jaqbel l-artikolista anonimu tat-Torċa li semmejna. Dan l-artikolista fehem tajjeb li kemm Boisgelin u kemm Lacroix hadu kulma ġabu fuq din il-grotta minn Houel u ghalhekk qabad u ġab ir-rakkont ta' dan ta' l-aħhar biss. Meta ġie biex jaqleb il-kliem ta' Houel li jghid li l-għar qiegħed xi nofs mil il ġewwa fil-kampanja f'nofs ta' wied li jghaddi minn taht il-Kapuċċini jghid hekk *din qiegħda f'nofs ta' wied xi nofs mil mill-kunvent tal-Kapuċċini għall-Port ta' San Pawl*.

Għalhekk meta kien jaf b'dan kollu ma nafx għaliex deher jaqbel mat-teorija tas-sur Joe Attard mix-Xagħra li dan l-għar taht l-art kien fl-inħawi ta' Marsalforn u jghid li dan huwa l-istess għar li l-Arcisqof Pietru Pace f'it żmien qabel ma miet Għawdex fl-1914 kien urieh lill-Monsinjur Farrugia tal-Vers. Imma ngħid jien dan l-għar kif seta' kien Marsalforn meta dan jinsab xi żewġ mili bghid mill-Kapuċċini filwaqt li l-għar skont l-interpretazzjoni ta' l-artikolista stess qiegħed xi nofs mil biss bghid mill-kunvent. Barra minn hekk Houel jghidilna li l-għar tidhol għalih minn toqba dejqa f'nofs ta' wied meta l-għar ta' Marsalforn, jekk għandi emment tajjeb kien qiegħed xi mkien taht it-triq ta' Marsalforn fejn hemm l-awrikarja taht il-Qolla ta' Merzuq qabel taqbad il-bini.

Ir-ritratt li deher fit-Torċa juri fiċ-ċar li dan l-għar kien xogħol in-nies li qattgħuh fis-saff ikhal tal-franka. Dan is-saff tal-kahla ratba għandu iehor abjad iebes li tajjeb hafna għal saqaf. Il-baħar jaqbad mas-saff artab tal-kahla u jagħwar fih

bħalma għamel Għar Qawqla, Marsalforn u l-Għar ta' Santa Marija taht il-Qolla l-Bajda, ix-Xwejni. Meta l-għar jikber iżzejjed jisfronda kif għamel Għar Qawqla żmien ilu.

Qed ngħid dan għax l-ebda bniedem f'sensih mhu se jhaffer għar li biex tilhqu trid tghaddi għalih minn passaġġ dejjaq kemm kemm jghaddi bniedem u jagħmillu bokka f'nofs ta' wied imnejn jghadd iż-żiemel l-abjad jimlich bil-hamla. U l-grotta ta' Houel, Alla jberikha, għadda kemm għadda ilma minnha qatt ma' mtliet la bl-ilma u wisq anqas bil-fajt. Houel dahal u trareġ minnha bla ma bell saqajh bħall-ors tal-Gandlora.

Haġ'ohra li rrid insemmi hi li lil Houel hadulu rasu biex imur jara din l-grotta li għall-Għawdxin kienet xi haġa ta' l-għaġeb li Houel ma sab xejn xi jghid fuqha. Barra fuq is-Sur, l-Għawdxin haduh jara l-Mellieha ta' l-Arluġġar, il-barriera ta' l-alabastru, Iz-Zebbuġ, il-Ħaġra tal-General, id-Dwejra, iz-Zuntier ta' fejn Santu Wistin u l-Ggantija. Mela għall-Għawdxin l-għar kellu interess daqs il-postijiet l-oħra li haduh jara.

Għalhekk nistaqsi fejn kien sewwa dan il-għar u għaliex kien jimla lill-Għawdxin b'daqshekk mistogħġbija? Ma rridx nitbiegħed iktar minn nofs mil 'l hinn mill-Kapuċċini u rrid nieqaf f'nofs il-wied li jieh u għal Marsalforn. Jien nemmen li dan il-għar misterjuż ma kienx għajr il-Belliegha.

Meta faqqgħet il-gwerra ma' l-Italja fl-1940 l-ismijiet ta' l-istrasjed kienu kollha bit-Taljan. F'daqqa waħda kollha saru bl-Ingliz anke dawk li kienu laqmijiet u kunjomijiet u l-Belliegha saret *Sump Street*.

CITADEL VIDEO COMMUNICATIONS

Still Photography, Radio & Television Productions

The best caterers for sights and sounds of Gozo
You Name It ... We Do It ... From Weddings & Family Occasions to International Productions

The only Gozo based facility catering for
Domestic and Professional VHS, Super VHS & Hi 8 Video
as well as Broadcast U. Matic High Band SP and Betacam SP video format

For more information contact us at

By The Bastion Road, Victoria Gozo MALTA
Tel/Fax: (356) 551 936 - E-Mail: cvc@orbit.net.mt

ROMA Shopping Complex

Independence Square, (It-Tokki) Victoria, Gozo - Malta.
Tel: 554108, 551169

Ladies and Young Fashion Wear,
Men and Children Wear,
Fabric and Upholstery Material,
Curtains and Household Furnishings.

While in Gozo, visit
ROMA SHOPPING COMPLEX,
which is situated in the most
central part of Victoria,
(where one also finds the only
street market on the island).

At the moment, the much awaited
"SUMMER SALE" is on ...
many items are at half price.

Make the most of your visit to Gozo
... take advantage of the reduced
prices and purchase
your needs from

ROMA Shopping Complex

the leading department store
on the island.

Opening Hours

Monday to Friday 08.00 - 12.45 16.15 - 19.00
Saturday 08.00 - 12.45 16.30 - 19.00

(Saturday P.M. Closed After 22/08/97)

Issa *sump* hi sentina filwaqt li belliegħa hi haq fil-blat kalkarju bħalma hi l-franka li fiha l-ilma hu u għaddej minn wied jin-bala' u wara li jghaddi biċċa sewwa taht l-art jerga' jitfaċċa u jibqa' sejjer mal-wied il-wied. Għalhekk belliegħa hi *sink-hole* bl-Ingliż.

Il-Belliegħa tagħna kienet tinsab fit-tarf tal-Wied ta' Żejta kemm kemm 'l isfel menn fejn it-triq tal-Belliegħa tghaddi l-wied għat-Triq ta' Ghajn Futni biswit id-dar ta' l-Għattuq f'it qabel ma tilhaq is-sies fejn il-blat jaqta' wahda sew. It-tfal tal-Belliegħa dari kienu jhobbu jwaddbu l-gebel fiha. Il-gebla wara hafna tahbit mal-ġnub ta' dak id-dagħbien kienet tagħmel hoss kbir kif tmiss ma' l-ilma tal-qiegh jekk tkun għamlet ix-xita. Il-gvern kien għalaqha biex iwarrab il-periklu li jiġġarraf xi hadd fiha.

Meta jien intbaht x'kienet tassew il-Belliegħa kont staqsejt lil missieri, Alla jahfirlu, minn fejn kien jitfaċċa l-ilma tal-Wied ta' Żejta wara li jdub fil-Belliegħa. Hu qalli li kien jitfaċċa f'sibien il-widien, jiġifieri fejn il-wied li ġej minn taht il-Kapuċċini jiltaqa' ma' dak li ġej minn Ta' Żejta li jien nafu bħala ta' l-Għattuq.

Għalhekk meta Houel jghid li l-grotta ta' l-ghageb kont tidhol għaliha min-naha tat-tramuntana f'nofs il-wied xi nofs mil 'il gēwwa mill-kapuċċini kien jaf sew xinhu jghid.

Issa kull min studja fuq l-għerien ta' żmien il-Paleolitiku jew ra xi filmat dwarhom jaf li dawn tidhol għalihom bi tbatija kbira, xi drabi titkaxkar għal żaqqaq għat-tul ma' l-art, drabi ohra tinzel minn dagħbien, tghaddi minn go l-ilma u x'naf jien qabel issib bħal sala mdaqqa, xi

drabi iktar ukoll. Thoss li int u taqra fuqhom qisek diehel fil-Belliegħa tagħna.

Meta l-ghar li jhaffer l-ilma hu u għaddej taht l-art jikber iżzejjed u ma jkollux xi pilastru ta' blat iktar iebs fuqieq iżomm bħalma kellu dak tal-Belliegħa kien jis-fronda u jagħmel hofra daqsieq. Hofra bħal din Għawdex nistghu narawha il-Qawra fejn biċċa minnha mdiet bl-ilma bahar. Dik tad-Dwejra mbagħad mdiet kollha kemm hi bil-bahar li dahal minn naha tal-gebla tal-General. Malta hemm il-Maqluba. Hofra bħal tal-Maqluba tissejjah dolina, l-iktar meta fil-qiegh tagħha jkun hemm ir-raba' jinhadem. Biss l-ilma tal-wied xorta jibqa' ġej go fiha. Fil-każ tal-Maqluba jiġi li wara maltempata timtela papra imma wara f'it l-ilma jdub god-dgħabien li m'humiex wisghin biżżejjed biex jiehdu hafna ilma f'daqqa, imma bil-mod il-mod jghaddi kollu. Fil-każ tal-Qawra l-ilma jghaddi mill-mina li hemm tagħti għall-bahar u għalhekk qatt ma tfur bl-ilma.

Mind u għalqu l-bokka tal-Belliegħa l-ilma tal-Wied ta' Żejta qieghed jaq f'kaskata minn fuq is-sies għal isfel u jibqa' sejjer. It-toqba minn fejn missieri qalli li kien jiżbokka l-ilma u li minnha jidher li dahal Houel ingħalqet u ntesiet.

Interessanti kif kull fejn hemm belliegħa jew dolina nibtu l-egġendi. Il-Belliegħa tagħna għandha l-egġenda tas-seba' xeb-biet li għabu go l-ghar meta niżlu jimlew l-ilma. Il-Belliegħa ta' Malta qieghda Hal Lija fil-wied fl-inħawi taċ-ċimiterju fejn hemm il-knisja tal-Madonna tal-Belliegħa. Jghidu li raġel li kien jahrat nhar Santu Kruċ infethet l-art u belgħetu bil-bhejjem b'kollox.

DOMESTIC APPLIANCES

**PROP. VINCENT CASSAR
FORTUNATO MIZZI
STR. VICTORIA.
TEL/FAX: 563814**

V B M G	* REFRIGERATORS	* AIR CONDITIONERS
E O A L	* COOKERS	* SOLAR SYSTEMS
S S L E	* MICROWAVES	* WASHING MACHINES
T C B M	* DISH WASHERS	* BUILT-IN FRIDGES
F H E G	* BUILT-IN OVENS	* DEHUMIDIFIERS
R R A	* COOKER HOODS	* FANS
O S	* HOBS	* BARBEQUES
S		
T		

**EXCELLENT AFTER SALES SERVICE
INSIST ON THE BEST**

**OUR PIZZA
OVEN SPEAKS
ITALIAN**

Smuggler's Cave

Bar • Restaurant • Pizzeria

Il-Menqa - Marsalforn

Tel: 551005 - 551983 - 551197 • Fax: 559959

Imbagħad għandna r-raħal li nbela' meta sfrundat il-Maqluba barra mara li kienet titlob fil-knisja ta' San Matthew li helsitha bil-hniena. Fl-ahħarnett il-Qawra għandha l-Hofra tal-Bniet li ghebu meta niżlu jahslu l-hwejjeg hemm.

Għalhekk għall-Għawdxin il-grotta li mar jara Houel fl-1777 kienet meraviljuża mhux għax kienet xi katakombi jew xi grotta ta' San Pawl bħalma stħajlu l-artikolista tar-*Review* u it-Torċa fl-1960 imma għax l-ilma kien jinbela' fiha biex wara li jgħaddi minn dagħbien dejjaq jerġa jaqbad triqta fil-wieċ mal-wied il-wied lejn Marsalforn.

Nixtieq li xi darba xi hadd jerġa' jiftah din l-imbierka belliegha halli wiehed ikun jista' jara dak li smajt jien hux minnu jew le.

**Pope John Paul II Street
(On the way to Ta' Pinu)
Victoria Gozo.
Tel : 551234
Fax : 552737**

**Your new property in Gozo will give you more satisfaction
when you know you have the smartest available:**

Light fittings from SILHOUETTE – The Light Shop

Domestic Appliances from FORESTALS – always better.

Free estimates, deliveries and connection of appliances

THE PHOTO SHOP

2, ST. URSULA STR., VICTORIA. TEL/FAX: 356 563403 MOB: 099 0588

Weddings Services

Studio Portraits

Compact & Professional
Cameras

Film Development

Benetton Gadget Bags

Exclusively

Nikon

© Saturnia Designs & Publishers, 1999

Issa Tista Thawwar il-Borma Bhal Dari

***Issib Hwawar, Hxejjex Aromatici, Frott
Imqadded ghal-Helu u Prodotti ohrajn ghal-Ikel***

14 - 15 KERCEM ROAD, VICTORIA, GOZO.

TEL: 562160

Joseph Bezzina

**THE GOZO CATHEDRAL
AND THE CATHEDRAL MUSEUM
HISTORY AND GUIDE**

Akkwista kopja mill-Uffiċċju Parrokjali

ID-DEVOT TA MARIA

Kari Malti ta cull Xahar

Qui me invenerit, in-
veniet vitam et haeriet
salutem a Domino.

Prov. VIII v. 35

Min isib Lili, isib il hajja
u jakla is-sahha min
ghand Alla.

ASSOCIAZZIONI

Għall Malta u Għaudex—sena sittax il sold, sitt xhur
tmien soldi, bil kneddiem.
Għall barra jidiedu li spejjes tal posta.

"Nirracemmandu bil kalb lill insara specialment tad-Dioċesi tagħ-
na, li jakran id-Devot ta Maria, li fih ir-ruh is-sib tagħlim.....li ieab
barha fid-devozzjoni lejn l'Omm t'Alla Maria". *L'Iskof ta Għaudex*,
Mons. Camilleri lid-Direttur ta dan il Kari.

IL MADONNA TA PINU.

— 132 —

LILL MARIA SANTISSIMA
FIT-TELGHA TAGHHA FIS-SEMA.TITULAR TALL CNISIA CATTEDRALI
TA GHAUDEX

15 TA AWWISSU 1899.

Kima u għieb natue minn kalbna
F'dan il jum għaziz, Maria,
Illi fih bir-ruh u 'l gisem
Fis-smeuniet geit mgħollha.

Hecc chif hriġt mill meut rebbieha,
Nissilt għageb lill bnedmin;
U b'Regina u b'Omm tall-hniena
Għarfuc collha l'imnietin.

Hemm fill genna l'angli collha,
B'hele cant tauc di't-tislina;
Bint, Għarusa, Omm u Vergni,
Lilec tixrak l'aċbar kima;

Għaliex Inti geit mahtura,
Biex tas-Sema t'cuħ Regina
U bħal Cheuba ta fill għodu
B'daca għmielec dlone thennina.

O Sultana ta bla tebgha,
F'dan il jum tall festa tigheo,
Ixgħel kalbna fis b'imhabbtet
Hall-nirtabtu dejjem migheo.

Bħal Patrūna ta d'il Gzira
Inti cun l'għajjnuna tagħha,
Zomma bgħeid mid-deni collu,
Ibka dejjem jekaf magħha.

G. GULIA.

LILL-MARIJA SANTISSMA
FIT-TLUGH TAGHHA FIS-SEMA

TITULAR TAL-KNISJA KATIDRALI TA' GHAWDEX
15 TA' AWWISSU 1899

Qima u ġieh naghtuk minn qalbna
F'dan il-jum għażiż, Marija,
Illi fih bir-ruh u 'l-ġisem
Fis-smewwiet ġejt imghollija.

Hekk kif hrġt mill-mewt rebbieha,
Nissilt għageb lill-bnedmin;
U b'Reġina u b'Omm tal-hniena
Għarfuk kollha l-imnikketin.

Hemm fil-ġenna l-aṅġli kollha;
B'hele kant tawk tislama:-
Bint, Għarusa, Omm u Vergni,
Lilek tixraq l-akbar qima;

Għaliex Inti ġejt mahtura,
Biex tas-Sema tkun Reġina
U bħal kewkba ta' filghodu
B'daka ġmielek dlonk thennina.

O Sultana ta' bla tebgħa
F'dan il-jum tal-festa tiegħek,
Ixgħel qalbna fis b'imhabbtek
Ha nintrabtu dejjem miegħek.

Bħal Patruna ta' dil-gżira
Inti kun l-ghajnuna tagħha,
Żommha bogħod mid-deni kollu,
Ibqa' dejjem wieqfa magħha.

G. Ġulia

ANTON GAUCI

DUN ALWIG TA' SAVINA

Akkwista kopja mill-Uffiċċju Parrokjali

IL-KNISJA MATRIČI U L-FESTA TA' SANTA MARIJA (1800 – 1825)

WINSTON LAWRENCE ZAMMIT B.A. (HONS.), M.A.

F'Settembru ta' l-1800, spiċċa l-imblokk tal-Franċiżi, fl-ibliet ta' madwar il-Port il-Kbir, u fl-istess xaxhar bdiet il-hakma Ingliża.

F'dan l-artiklu se nagħti ftit tagħrif dwar il-Knisja Matriċi, illum Katidral, u l-Festa ta' Santa Marija, fl-ewwel hamsa u ghoxrin sena tas-seklu XIX.

Il-hatra ta' l-Arċipriet Gauci.

Għas-servizz tal-Knisja Matriċi kien hemm kulleġġ ta' kanonċi li l-kap tiegħu kien l-Arċipriet li kellu f'idejh il-kura ta' l-erwieh tal-parroċċa marbuta mal-Knisja Matriċi. Izda l-istess Arċipriet kien wkoll il-kappillan tal-knisja parrokkjali ta' San Ġorġ ġewwa r-Rabat.

Fil-bidu tas-seklu XIX l-Arċipriet tal-Knisja Matriċi kien il-patrijott Kan. Dun Franġisk Saver Cassar li kien mexxa l-Ghawdxin fl-irvell u l-imblokk tal-Franċiżi. L-imsemmi Arċipriet izda miet fis-16 ta' Diċembru 1805.¹

Billi n-nomina ta' l-Arċipriet il-gdid kienet f'idejn is-Santa Sede, hmistax wara mewtu, il-Kummissarju Ċivili Ingliż Alexander Ball R.N. kiteb lil Kardinal Consalvi, is-Segretarju ta' l-Istat u rrikmanda lil Dun Mikiel Anġ Cassar, in-neputi tal-mejjet Arċipriet Cassar għal din il-kariga.² Izda l-Awtoritajiet Ekklesjaſtiċi għażlu membru tal-kapitlu tal-Matriċi, il-Kan Penitenzier Dun Gwann Maria Gauci għal din il-kariga mportanti u ha l-pussess t'Arċipriet nhar

it-12 ta' Marzu 1807.³ L-imsemmi Arċipriet Gauci miet fis-27 ta' Frar 1814⁴ u billi ftit wara feġġet il-pesta f'Ghawdex din setgħet kienet ir-raġuni għaliex dam ma nhatar l-Arċipriet l-gdid.

Ittra ta' l-Isqof Mattei

Ittra ta' l-Isqof Mattei lis-Sur Biscailles f'Ruma bid-data ta' l-10 ta' Mejju 1815 tagħtina tagħrif interessanti dwar l-istess Arċipretura, iż-żewġ parroċċi tar-Rabat u l-qagħda ekonomika tal-poplu tar-Rabat f'dak iż-żmien.

Fl-ittra tiegħu Mons Mattei sqarr li l-Arċipretura kienet mghobbija b'pensjoni ta' 70 dukat a favur ta' Mons Bres. L-Isqof qal wkoll li l-Arċipretura ma kienitx tiflaħ għal dan il-piż u għaldaqstant kien possibbli li min jinhatar Arċipriet kien jitlob li jitnehha dan il-piż.

Mill-istess ittra nafu li ż-żewġ parroċċi tar-Rabat, dik tal-Matriċi u San Ġorġ kienu estiżi hafna fil-limit tagħhom. Għaldaqstant dan kien jobbliġa lill-Arċipriet li jżomm miegħu żewġ viċi-parroċċi biex jgħinuh fix-xogħol tiegħu.

Meta l-Isqof kiteb l-ittra, il-gzejjer Maltin kienu għaddejin minn żmien ta' guh u faqar kbir li beda fl-1813 wara li spiċċaw il-gwerer ma Napuljun, u bil-miġja tal-pesta, u karakar sa l-1842.

F'Ghawdex il-faqar naturalment kien akbar minn Malta billi l-opportunitajiet

PUBENA

Bar & Restaurant

Specializing in
Fresh Fish, Pasta & Pizza

Marina Street (Il-Menqa), Marsalforn, Gozo. Tel: 559777

J. & J. Zammit Supplies Ltd.

**Wholesalers for
Fresh Fruits
and
Vegetables**

**by the Bastion Road, Victoria, Gozo.
Tel: 560795. Mobile: 099 4670**

ghax-xoghol kienu inqas. Il-faqar tal-parruċċani tar-Rabat jissemma fl-ittra ta' L-Isqof li staqarr li *la povertà dei parrocciani va anchi a carico di che pascenddi anche nello spirituale ha ezicendio il debito di soccov-erli nelle urgenze di vita*. Ghaldaqstant fl-ittra tieghu l-Isqof sahaq li jekk jiġu mposti pensjonijiet ġodda fuq id-dhul ta' l-Arċipretura, l-Arċipriet kien ser jkollu inqas fondi a disposizzjoni tieghu biex jghin lill-parruċċani.⁵

Li l-faqar f'Ghawdex kien qed jinhass sewwa johroġ minn diversi fatturi. Diversi bdiewa ma kellhomx minn fejn iħallsu l-qbiela, u ghaldaqstant fl-1817, il-Gvern ta' struzzjoni lill-kollettur tal-kera' ta' l-artijiet tal-Gvern f'Ghawdex, biex minn-flok il-flus tal-qbiela, jiehu l-qamh.⁶ Il-Monte di Pieta spiċċa bla flus, b'rizultat li f'Novembru 1817 il-Gvern ta' ordni lill-Monte di Pieta ta' Malta, biex jghaddi somma flus li din l-istituzzjoni f'Ghawdex.⁷

Il-Gvern ghen wkoll lill-foqra Ghawdxin billi fl-Għid ta' l-1816, ta' karita' aktar mis-soltu lill-foqra ta' Ghawdex.⁸ Izda barra minn hekk f'Mejju ta' l-1817 ha l-ewwel pass biex f'Ghawdex wkoll jit-waqqaf stabiliment biex jagħzlu l-qoton,⁹ u jidher li dan l-istabiliment kien diga beda jahdem f'Awwissu 1817.¹⁰ Minn ittra miknuba f'Lulju 1818 nafu li dan l-istabiliment kien jinsab f'dar tal-Gvern fil-Kastell, izda fl-istess xahar ngħatat ordni biex dan l-istabiliment jittiehed f'dar ġewwa r-Rabat li kellha tinbena apposta.¹¹

Il-Hatra ta' l-Arċipriet Mizzi

Il-konkurs (eżami) għall-Arċipretura tar-Rabat ġie stabilit għal nhat it-Tnejn 16 ta' Settembru 1815 u bhala proponenti għall-każ morali f'dan il-konkurs, l-Isqof Mattei batar lill-Arċidjaknu tal-Katidral Kan Giov

Bartolomeo Xerri, il-Kan Teologu tal-katidral Dun Frangisk Decaro u l-Arċipriet ta' l-Isla l-Kan Dun Vincenzo Cachia.¹²

Minn fost il-konkorrenti ġie mahtur wiehed mill-kanonċi tal-Knisja Matriċi Dun Feliċ Mizzi.¹³ Hawnhekk ta' min isemmi li l-imsemmi Kanonku Mizzi f'Ottubru 1811, kien ġie mahtur mill-Kummissarju Ċivili bhala rettur tal-Kulleġġ li kien hemm f'Ghawdex flimkien ma Dun M. A. Refalo.¹⁴ Huwa miet fil-kariga t'Arċipriet fis-26 ta' Frar 1826.¹⁵

Il-Predikatur ta' l-Awvent u r-Randan

Fil-perjodu li qieghdin nitkellmu fuq l-Gvernatur jew ir-rappreżentant tieghu, kien jahtar saċerdot biex jagħmel il-prediki ta' l-Awvent u r-Randan fil-knisja Matriċi ta' Ghawdex. Mir-registri li fihom hemm l-ittri tas-Segretarju Prinċipali tal-Gvern, miżmuma fl-Arkivju Nazzjonali

SeaFlyFerries

DAY EXCURSIONS to **Pozzallo,** **Mt. Etna** **Taormina.**

SICILY

Morru ghamlu Xirja mis-Suq ta' Katanja bil-Catamaran tas-SeaFly Ferries
bil-prezz fenominali ta' Lm 19 biss.
Ghal aktar informazzjoni morru fl-Aġenziji ta'
l-Vjaggar f'Għawdex jew Malta jew ċemplu 551992

Sea Fly Ferries bi prezzijiet mqaċċta.

nisiltu l-ismijiet ta' numru minn dawn il-predikaturi, li ġew magħżula biex jipriedkaw fil-kollegġjata ta' l-Assunta

1815 Rev Dr Federico Busuttil¹⁶

1815 Rev Patri Giuseppe Stivala OFM¹⁷

1815 Rev Fortunato Cutajar Vice-Curator of the Principal Church of Gozo¹⁸

1815 Rev Fr Fortunato da Malta Pro Vicar of the Capuchins Convent¹⁹

1815 Rev Fr Antonio Stivala Guardian of the Minor Conventuals of Gozo²⁰

It-Tigrijiet tal-bhejjem nhar Santa Marija

Avveniment importanti marbut mal-festa ta' Santa Marija, hija t-tigrijiet tal-bhejjem.

Minn żewġ ittri bid-data tas-7 t'Awwissu 1803, jidher ċar li kien il-hsieb li jsir it-tibdil f'dawn it-tigrijiet. L-ewwel ittra bid-data tas-6 ta' Awwissu 1803 inkitbet minn Felice Cutajar is-Segretarju ta' Ball lill-Filippu Castagna l-Gvernatur ta' Ghawdex. F'din l-ittra Cutajar informa lil Castagna, li Ball kien iddeċieda li dwar it-tigrijiet, li fuqhom kien tkellem Castagna fl-ittra tas-6 t'Awwissu, għal dik is-sena kollox kellu jsir bhall ma sar fis-sena ta' qabel mingħajr ma jsir xejn ġdid. Dan kien ġie deċiż għax Ball xtaq li kollox isir bil-kwiet, kif kien issugerixxa Castagna lil Ball. Billi l-festa ta' Santa Marija kienet fil-qrib, Ball ma hassx li kellu żmien biżżejjed biex jifli l-biċċa sewwa billi jisma l-partijiet kollha, biex ikun jista jagħti provvedimenti xieraq sabiex hadd ma jkollu raġun għaliex jilmonta.

Minn l-istess ittra nafu li l-Kummissarju Civili Ball kien iddeċieda li jitlea' Ghawdex għall-festa ta' Santa Marija ta' l-1803. Iżda billi fil-Belt Valletta nhar is-16 t'Awwissu,

kellha ssir bil-pompa tas-solt il-festa ta' Santu Roku, u anki kellhom isiru t-tigrijiet tal-bhejjem, Ball iddeċieda li ma jitleax Ghawdex.²¹

L-ittra l-oħra bid-data tas-7 t'Awwissu 1803 li nkitbet ukoll minn Felice Cutajar hija ndirizzata lill-Gurati ta' l-Universita' ta' Ghawdex. Minnha nafu li fil-5 ta Awwissu l-Gurati kienu kitbu lil Ball. Għaldaqstant Ball kien qabbad lil Cutajar biex jinforma lill-Gurati li kienet ix-xewqa u intenzjoni ta' Ball li għal dik is-sena, dwar it-tigrijiet, isir kollox bhas-sena ta' qabel mingħajr ebda nnovazzjon. Ball kien se jirriserva li jeżamina l-affari l-quddiem billi jisma l-partijiet kollha biex ikun jista jagħti deċizzjoni ġusta.²²

It-tigrijiet fil-fatt saru, u dan nafuh mill-fatt li permezz t'ittra bid-data tas 26ta' Jannar 1804. It-teżorier tal-Gvern ġie

ODESSEY

Bar - Restaurant - Pizzeria

BIG SCREEN AVAILABLE

ALSO GROUPS ACCEPTED FOR LUNCH OR DINNER

*Menqa, Marsalforn, Gozo, Malta.
Tel: 551002 / 561728, Mobile: 099 7009*

Manuels JEWELLERIES

Dealers Gold & Silver Articles

All kind of Jewellery Repairs Accepted

GOLD AND SILVER PLATING AND ENGRAVING ALSO ACCEPTED

*13, St. Francis Sqr., Victoria, Gozo. Tel: 556155
141, Republic Str., Victoria, Gozo. Tel: 556288*

Paradise

Travel and Property Services Limited

38, Saint Sabina Square, Victoria, VCT 104, Gozo, Malta.

Tel: 562025, 558918, Fax: 562026 Mob: 0949 6277

We offer:

- *Special Prices to America, Canada, Australia • Organised Tours*
- *Honeymoon Specials • Special Holidays for 18-35 year old*
- *Car-hire • Taxi Service Motor & Travel Insurance • Cruises*
- *We are also Real Estate Agents • We help you sell or buy your next home.*

Come to PARADISE - We Care

awtorizzat iħallas lill-Gvernatur ta' Ghawdex is-somma ta' 57 skud u 9 tari, somma li kien hareġ l-istess Gvernatur għaż-żewġ palji li nġhataw bħalal premju għat-tigrija li saret bħas-soltu nhar Santa Marija.²³

Il-kwistjoni tat-tibdil reġġhet qamet fis-sena ta' wara, u din id-darba nafu x'kien it-tibdil li kien qed jiġi impost.

Fis-27 ta' Lulju 1804, quddiem il-Gvern tressqet proposta tal-Ġurati ta' Ghawdex, li talbu li t-tigrija taż-żwiemel issir flimkien ma dik ta' l-annimali l-oħra, nhar il-Festa ta' l-Assunta (15 ta' Awwissu) minnflok li ssir fit-8 ta' Settembru, l-festa tat-Twelid tal-Madonna. Din it-talba tindika li l-barra mit-tigrijiet tal-bhejjem li kienet issir nhar l-Assunta, kienet issir tigrija oħra taż-żwiemel fil-Festa tal-Vitorja. Wara li nstemgħet din it-talba l-Kummissarju Ċivili Ball iddeċieda li jiehu parir.²⁴

Hawnhekk tajjeb li min isemmi, li f'dak iż-żmien kienet issir tigrija oħra tal-bhejjem fir-Rabat, din id-darba fil-Festa ta' San Kalogenu, li kienet issir fil-Knisja ta' San Frangisk.²⁵

It-talba tal-Ġurati reġġhet għet diskussa fit-3 ta' Awwissu 1804. Billi l-Gvernatur kien ha parir, il-permess nġhata skond ir-relazzjoni li kienet nġhatat lill-Ball.²⁶ Dan ifisser li t-tigrija taż-żwiemel kellha ssir nhar Santa Marija minnflok fil-Festa tal-Vitorja.

Jidher li l-Gvern reġa ħallas lispejjes tat-tigrija ta' Santa Marija fis-snin ta' wara. Permezz t'ittra bid-data tas-27 ta' Lulju 1815 mill-Agent Segretarju Prinċipali tal-Gvern Alexander Wood, il-Maggur Fairclough ġie nfurmat li b'risposta għall-ittra tiegħu ta' l-20 ta' Lulju 1815, kien ġie

miġlub mill-luogotenent Gvernatur li jin-furmah li l-Uffiċjal f'Ghawdex inkarigat mill-ġbir tal-kera tal-propjeta tal-Gvern kellu jagħti 50 skud biex jinġhataw l-ewwel żewġ premjijiet għat-tigrijiet li kellhom isiru nhar Santa Marija fil-15 t'Awwissu. Wood spicċa b'ittra tiegħu billi qal li s-somma ta' 50 skud kienet t'ħallas fis-snin ta' qabel.²⁷

L-istess somma nġhatat fis-sena ta' wara (1816) mill-Gvern għall-istess skop.²⁸

¹ FERRIS A. (1866). *Descrizione delle Chiese di Malta e Gozo*. p 552.

² A(rkivju) N(azzjonali) M(alta) Brogliardo lettere. PS/02/2. 27-VIII-1805 – 25-VIII-1806, ittra ta Ball lill-Kardinal Consalvi p63.

³ FERRIS A., op. Cit p550.

⁴ *Ibid.*

⁵ A(rkivju) K(atidrali) M(alta) Misc 204 lettere di Mons Mattei. Ittra lis-Sur Biscailles 10-V-1815 fl00v101 Gr.

⁶ A.N.M. letters CSG 04/4 24-V-1817 – 10-VIII 1818 Ittra lil Collector of Lord Revenue Gisc 16th June 1817 p26

⁷ *Ibid.* Ittra lill-Kummissarju tal-Monte di Pieta 23 Nov 1817 p 215 F' din ittra l-Kummissarji ġew miġluba biex jgħaddu s-somma ta' 8,000 skud lil Monte di Pieta ta' Ghawdex 'which at present has no capital whatsoever'

⁸ L(ibrerija) N(azzjonali) M(alta) Univ 519, Accounts 1816 Des Disbursements. 30th April 1816.

⁹ A.N.M. Letters CSG 04/4 (24-V-1817 – 10-VIII-1818) Ittra lil-logutenet Kurunell Bayer 28-V-1817 p 8.

¹⁰ *Ibid.* Ittra lill-logutenet Kurunell Bayer 14-VIII-1817 p 122.

¹¹ *Ibid.* Ittra lil logutenent Couray u J Somenville 18-VIII-1818 p 407.

¹² A.K.M. Mis 204. Lettere di Mons Mattei.

Square Cellar

WINE & SPIRITS

24 St. George's Square, Victoria, Gozo.

Tel: 551845 • 556141

Prop.: Joe Grech

**For your Shopping
convenience and value
on Groceries
shop at**

St. Mary's Supermarket

Pope John Paul II Street, Victoria, Gozo.

Tel: 551025

ff90R, 90V.

- ¹³ FERRIS A. op at p 550. Hawnhekk Ferris jghid li Dun Felič Mizzi ha l-pussess fis-27 t'Awwissu 1815, Izda id-data hija žbajlata.
- ¹⁴ A.N.M. Brogliardo Ordine PS/01/3 1808 – 1812. Ittra lill-Kan F. Mizzi u Dun M. A. Refalo p 261.
- ¹⁵ FERRIS A. op. Cit p 550.
- ¹⁶ A.N.M. Letters CSG 04/2 (12-VI-1815 – 14-V-1816) ittra lir-Rev Dr Federico Busuttil p 218.
- ¹⁷ A.N.M. Letters CSG 04/3 (16-V-1816 – 24-V-1817) ittra lir-Rev G Stivala OFM 5-XI-1816, p 248.
- ¹⁸ A.N.M. Letters CSG 04/4 (24-V-1817 – 10-VIII-1818) ittra lir-Rev F. Cutajar 4-X-1817 p 175-176.
- ¹⁹ A.N.M. Letters 04/5 (12-VIII-1818 – 31-V-1820) ittra lill-Patri Fortunato 23-X-1818, p 45.
- ²⁰ A.N.M. Letters Ibid, Ittra lill-Patri

Antonio Stivala 30-X-1819 p 359.

- ²¹ A.N.M. PS01/1 Brogliardo Ordini 1802 1804. Ittra lill-Gvernatur ta' Ghawdex 7-VIII-1803
- ²² Ibid. Ittra lill-Gurati ta' Ghawdex 7-VIII-1803.
- ²³ Ibid. Ittra lit-teżorier tal-Gvern 26-I-1804.
- ²⁴ A.N.M. A 43 Vol 9, p 197.
- ²⁵ A.N.M. A 43 Vol 6, 26-VIII-1863 p 438, fejn insib li din it-tigrija saret fi-1803, u A 43 Vol 9, p 207, 228 fejn taht dak 31-VII-1804, u 7-VIII-1804 tissemma din it-tigrija.
- ²⁶ A.N.M. A 43, Vol 9 p224
- ²⁷ A.N.M. CSG 04/2 (12-VII-1815 – 14-V-1816) ittra lill-Maggur Fairclough 27-VII-1815 p72.
- ²⁸ A.N.M. Letters CSG 04/3 (15-V-1816 – 24-V-1817) ittra lill-luogtenet Kurunell Bayer 9-VIII-1816 p 127.

Bar, Restaurant
& Pizzeria

Huang Gong Chinese
Restaurant

on 3rd Floor
Take Away Available

Roof Garden Restaurant

Serving Local Cuisine on 4th Floor

Open from June till September from 7p.m. onwards:
Aljotta - Minesira - Kosku - Imqarrun il-Forn
Saqqeti ta' Zaija tal-Fenek - Hut Frisk - Fenek Shuffal
Qasabeli Mimli - Braginki - Waruf - Qasabeli Mimli

6 Marina Street, Victoria Bay, Tado. Tel: 581518 Fax: 588632

Dragon

Chinese Restaurant

Calypso Hotel, Marsalforn, Gozo.
Tel: 562000

OFFICE EQUIPMENT

FOR ALL OFFICE SUPPLIES & STATIONERY.

*Photo Copy Service & Binding
Calculators, Typwriters,
Cash Registers, Fax Machines*

12, St. Francis Sqr., Victoria - Gozo
Tel: 554052 Fax: 563745

**MIR-REĠISTRI TAL-MAGHMUDIJIET
TAL-MATRIČI U KOLLEĠĠJATA
TA' L-ASSUNTA - GHAWDEX,
1603 - 1699**

GRAZIO A. GRECH

Jekk wiehed jifli tajjeb it-tieni, it-tielet, u r-raba' volum tal-maghmudijiet li saru fil-Matrici u Kollegġjata ta' l-Assunta ta' Ghawdex - il-Katidral ta' illum - li jibdw mit-28 ta' Awissu, 1603, u l-ahhar tas-sena 1699, malajr jinduna li l-knisja Matrici u Kollegġjata ta' l-Assunta f'dak iż-żmien kienet l-akbar Parroċċa li kien hawn f'Ghawdex.

Dan johroġ ċar mit-tabella, li qed nippublika ma' din il-kontribuzzjoni, ta' kemm saru maghmudijiet, sena b'sena, fil-Matrici ta' l-Assunta miġbura mir-reġistri tal-maghmudijiet li jinstabu fl-arkivju Parrokkjali tal-Katidral ta' Ghawdex.

Mill-figuri johroġ ċar li mit-28 ta' Awissu, 1603, u l-ahhar tas-sena 1609, in-numru ta' maghmudijiet li saru kien ta' 768, medja ta' 121 kull sena ikkalkulata fuq is-sitt snin shah, jiġifieri mill-1604 sal-1609. Min dan johroġ li kienu jsiru medja ta' 10.08 maghmudija kull xahar. Turi wkoll li mill-1610 sal-1619 saru 868 maghmudija, medja ta' 86.8 maghmudija kull sena matul dawn l-ghaxar snin. Mill-1620 sa l-1629 ġew mghammda 784, nuqqas ta' 84 jew 9.68 fil-mija meta mqabla ma' l-ghaxar snin ta' qabel. Mill-1630 sa l-1639 saru 913 maghmudija, zieda ta' 129 fuq l-ghaxar snin ta' qabel. Min dan

johroġ li matul is-snin tletin kien hemm medja ta' 91.3 maghmudija kull sena jew 7.6 maghmudija kull xahar.

L-ghadd ta' maghmudijiet matul is-snin erbghin kompli jizdied tant li saru 1054, zieda ta' 141 fuq l-ammont ta' l-ghaxar snin ta' qabel. Dan ifisser li matul is-snin erbghin kien hemm medja ta' 105.4 maghmudija kull sena jew inkella 8.78 kull xahar. Anki matul l-ghaxar snin tal-hamsinijiet il-ghadd ta' maghmudijiet kompli jizdied u tela' ghal 1252, zieda ta' 198, u lahaq il-medja ta' 10.43 kull xahar. Mill-1660 sa l-1669, ghal darba ohra, l-maghmudijiet fil-Matrici u Kollegġjata ta' l-Assunta kompli jikber tant li lahaq il-ghadd ta' 1355, medja ta' 135.5 kull sena jew inkella 11.29 maghmudija kull xahar.

Fl-ghaxar snin tas-sebgejnijiet insibu li saru 1316 maghmudija, nuqqas ta' 39 fuq l-ghaxar snin ta' qabel. Din tirraprezenta medja ta' 131.6 kull sena jew 10.97 maghmudija kull xahar. Hawn tajjeb in-semmi li mill-1668 - is-sena ta' meta l-Bolla tal-Papa Alessandru VII, *Suprema Dispositione* tas-sena 1663 tat-twaqqif uffiċjali tal-Kollegġjata tal-Matrici, ġiet attwata - sa l-1678 meta mill-istess Matrici u Kollegġjata ta' l-Assunta nqgħatet il-Parroċċa tax-Xewkija, fil-Matrici ta' l-

Just
MUMS'

***THE SHOP FOR MOTHERS TO BE,
CHILDREN AND BABIES.***

Shop 2/3, Level 3, Tigiirja Palazz, Republic Str.,
Victoria - VCT 103, Gozo, Malta.
Tel: (00356) 559540

**fashion
2000**

***The ideal shop for casual - elegant wear for Ladies
Hats for Hire.***

St. George's Str., Victoria, Gozo. Tel: 561089
(ON THE RIGHT HAND SIDE OFF ST. GEORGE'S SQUARE)

Assunta saru 1460 maghmudija. Prova mill-aktar ċara li l-Matriċi ta' l-Assunta f'dawk iż-żmenijiet kienet mhux biss l-akbar Parroċċa tal-gżira imma wkoll wahda mill-aktar hajja u attiva. Infatti miċ-ċensament li sar fis-sena 1667 nafu li f-1667 l-akbar għadd ta' parruċċani kienu jagħmlu mal-Parroċċa ta' l-Assunta.

Fis-sena 1679 mill-istess Matriċi ta' l-Assunta harġet ukoll il-Parroċċa ta' l-Għarb. Għalhekk, ma hemm l-ebda dubju li t-twaqqif ta' dawn iż-żewġ parroċċi godda, kienu l-kawża li naqqsu l-għadd ta' maghmudijiet fil-Matriċi ta' l-Assunta. Infatti jekk wiehed jagħti daqqa ta' għajn lejn it-tabella għas-snin 1678 u 1679 isib li f'dawn is-snin saru 102 u 91 maghmudija rispettivament. Madankollu jidher li mill-istess figuri li l-medja ta' kull sena għas-snin sebghin hi ta' 131.6 kull sena.

In-nuqqas ta' maghmudijiet kompli matul l-għaxar snin tas-snin tmenin, tant li saru 1037, jew medja ta' 103.7 kull sena. L-ammont ta' 1037 jirrappreżenta nuqqas ta' 279 jew perċentwal ta' 21.2 meta paragunat ma' l-għaxar snin ta' qabel. Naturalment, hawn ukoll wiehed irrid jiftakar li fl-1688 mit-territorju tal-Matriċi u Kollegġjata ta' l-Assunta twaqqfu l-Parroċċi godda ta' Sannat, Xaghra, Nadur u Żebbuġ. Billi effettivament dawn il-Parroċċi bdew il-hidma tagħhom mis-sena 1689 insibu li l-inqas għadd ta' maghmudijiet fil-Matriċi ta' l-Assunta sehew appuntu fis-sena 1689, meta saru biss 61 maghmudija.

L-effett tat-twaqqif ta' dawn l-erba' parroċċi godda, bħalma kien sehħ meta

twaqqfu l-parroċċi tax-Xewkija u ta' l-Għarb, kellhom ukoll effett negattiv fuq il-Matriċi matul is-snin disgħin. Tant hu hekk li mill-1690 sa l-1699 saru biss 446 maghmudija, medja ta' 44.6 kull sena, jew inkella nuqqas ta' 57 fil-mija meta mqabla ma' l-għaxar snin ta' qabel. Prinċipalment il-kawża ta' dan in-nuqqas kienet li l-Matriċi u Kollegġjata ta' l-Assunta tilfet estenzjoni kbira mil-limiti tagħha mat-twaqqif ta' l-aħhar erba' parroċċi.

Fattur iehor li seta' wkoll ikkontribwixxa għal dan in-nuqqas hu li il-Parroċċa ta' San Ġorġ u dik tal-Matriċi u Kollegġjata, żewġ parroċċi, bdew jitmexxew mill-Arċipriet tal-Matriċi u Kollegġjata ta' l-Assunta. Għalhekk, parruċċani tal-Matriċi setghu jgħammdu fil-parroċċa ta' San

Make New Friends at the

Bellusa Cafe

Right in the Heart of Victoria

**PIZZA & SNACKS
SERVED ALL DAY**

Ġorġ, waqt li l-parruċċani ta' San Ġorġ setgħu ukoll jgħammdu fil-Matriċi ta' l-Assunta. Tgħid il-parroċċa ta' San Ġorġ gawdiet a spejjes tal-Matriċi u Kolleġġjata ta' l-Assunta?

Mill-figuri ppubblikati, jidher ċar li l-inqas magħmudijiet matul is-seklu huma rreġistrati matul is-snin disghin. Izda, kolloxx ma kolloxx, mit-28 ta' Awissu, 1603, sal-31 ta' Diċembru, 1699, fil-Matriċi u Kolleġġjata ta' Ghawdex saru 9793 magħmudija, li huwa l-akbar għadd ta' magħmudijiet li saru f-parroċċa fil-gżira Ghawdxija matul dak is-seklu. Infatti mill-1604 sal-1699, biex niehdu is-96 sena shah, saru 9751 magħmudija, jew medja ta' 101.57 kull sena.

Matul il-perijodu li dwaru qed nikteb mexxew il-kura ta' l-erwieh u l-hidma pastorali tagħhom fil-Matriċi u Kolleġġjata ta' l-Assunta, il-Kappillan Dun Matthew Ciappara, il-Kappillan u aktar tard Arċipriet, il-Kanonku Dun Salv Pontremoli, l-Arċipriet, il-Kanonku Dun Gio Anton Cmilleri, l-Arċipriet, il-Kan. Dun Karlu Magri u l-Arċipriet, il-Kanonku Dun Nikola Natale Cassia Magri. Minn dawn, il-Kappillan Dun Matthew Ciappara u l-Arċipriet, il-Kanonku Dun Salv Pontremoli servew ukoll fil-kariga ta' Vigarju Foranej. L-Arċipriet, Dun Salv Pontremoli, Dun Gio Anton Camilleri, Dun Karlu Magri u Dun Nikola Natale Cassia Magri lkoll servew fil-kariga ta' Pro-Vigarju, waqt li Dun Salv Pontremoli kemm il-darba kellu l-Vigarjat f'idejh.

Mill-istess registri tal-magħmudijiet li

minnhom għart dawn id-dettalji msemmija nistgħu ukoll nelenkaw l-għadd ta' saċerdoti li matul il-medda tas-snin servew bhala Viċi-Parroki u għalhekk qdew il-hidma pastorali tagħhom f'din il-knisja ta' l-Assunta kif ukoll xi saċerdoti oħra li għammdu fil-Matriċi ta' l-Assunta bil-permess tal-Kappillan jew Arċipriet.

Fost dawn is-saċerdoti nsibu lil: Dun Matthew Zahra, Dun Anton Cassar, Dun Frangisk Russo, il-Kan Dun Bartolomew Zarb, Dun Dumink Apap, Dun Pasquale Bugeja, Dun Gio Maria Mettallo, Dun Matthew Gatt, Dun Agostino Apap, Dun Andrea Grima, Dun Matthew Dallo (Dalli), Dun Angelo Safiba, Dun Kalistu Muscat, Dun Marcell Frendo, Dun Pawl Lauter (Lautier), Dun Angelo Bonnici, Dun Maruzzo Madiona, Dun Gio Pietro Dalli, Dun Gio Maria Camilleri, Dun Gio Batt. Gatt, Dun Bernard Galea, Dun Gio Maria Vella, Dun Gregorju Camilleri, Dun Bernard Haber, Dun Melkjorr Camilleri, Dun Matthew Cini, Dun Alessandru Maglione, Dun Bernard Formosa, Dun Dumink Galdes, Dun Aloisio Cefai, Dun Ewgenju Azzopardi, Dun Dumink Habela, Dun Mark Anton Grima, Dun Ġużepp Farrugia, Dun M'Angelo Attard u Dun Agostino Debono.

Minn dawk is-saċerdoti ndikati ta' min isemmi li Dun Gamri Gatt, Dun Matthew Zahra, Dun Matthew Gatt, Dun Gamri Vella u Dun Alessandru Maglione, gie li okkuppaw il-kariga ta' Vigarju jew Pro-Vigarju. Insibu wkoll li Dun Angelo Bonnici li kien Kappillan tal-Parroċċa ta' San Ġorġ għammed l-ewwel darba fil-Matriċi u

SIMS

S. MIFSUD & SONS LTD
TRAVEL & TOURISM

*The complete
travel shop*

- * Air Travel
- * Ferry Crossings
- * Accomodation
- * Cruises
- * Car Hire
- * Travel Insurance
- * Group Arrangements

311, Republic Street, Valletta. Tel: 232211
33, Tower Road, Sliema. Tel: 330368
16, Republic Street, Victoria, Gozo. Tel: 551126
27, Birkirkara Hill, St. Julian's. Tel: 320655

FLAMINGO BAR

Piazza J. F. Kennedy, Victoria, Gozo. - Tel: 553704

Miftuh kuljum mis-7.00 a.m. sat-tard bil-lejl

- Special Attractions**
- * Big Screen ghali-football (English Leagues Italian Leagues and World Cup)
 - * Surround Speakers Stereo System
 - * Four Monitors (M.T.V. Music Channel)
 - * Billiard (American Pool)
 - * Video Games
 - * Table Soccer

- Snacks**
- * Ham and Cheese Sandwiches
 - * Tuna and Salad Sandwiches
 - * Toasted Ham and Cheese Sandwiches
 - * Ham and Cheese Fitta
 - * Pizza
 - * Light Snacks and Sweets (eg. twisties)

- Drinks**
- * Tea Coffee
 - * Capuccino
 - * Espresso
 - * Soft Drinks
 - * Beer
 - * Spirits
 - * and much more

**Naccettaw
Parties**

See You There!

Kollegġjata ta' l-Assunta nhar l-ewwel ta' Lulju, 1663. Dun Gregorju Camilleri li kien lahaq it-tieni kappillan tax-Xewkija ghammed ukoll l-ewwel darba fil-Matrici nhar it-2 ta' Jannar, 1679, waqt li huh, Dun Melkjoir Camilleri li serva ta' Vigarju-kurat fil-Parroċċa tax-Xewkija bejn Settembru, 1683, u Marzu 1684, ghammed l-ewwel darba fil-Matrici ta' l-Assunta nhar it-23 ta' Awissu, 1678. Insibu wkoll li t-tielet Kappillan tax-Xewkija, Dun Dumink Abela, ghammed l-ewwel darba fil-Matrici tal-Assunta nhar it-30 ta' Mejju, 1688.

Tliet kappillani ohra li ghammdu fil-Matrici ta' l-Assunta huma: Dun Bernard Haber, l-ewwel kappillan tal-Parroċċa tan-Nadur, Dun Bernard Formosa, l-ewwel kappillan tal-Parroċċa tax-Xagħra u Dun Mark Anton Grima t-tieni kappillan tax-Xagħra. Dun Bernard Haber ghammed l-ewwel darba nhar is-6 ta' Marzu, 1679, Dun Bernard Formosa ghammed l-ewwel darba nhar it-12 ta' Awissu, 1681, waqt li Dun Mark Anton Grima ghammed l-ewwel darba nhar it-22 ta' Marzu, 1690.

Nafu wkoll li Dun Matthew Zahra, Dun Dumink Apap, Dun Franġisk Russo flimkien ma' l-Arċipriet Dun Salv Pontremoli huma msemmija fid-Digriet tas-6 ta' Gunju, 1623, li permezz tiegħu l-Isqof Fra Baldasare Cagliares waqqaf il-Kollegġjata fil-Matrici ta' l-Assunta fis-sena 1623. Barra dan, l-Arċipriet, il-Kanonku Dun Gio Anton Camilleri, il-Kanonku Dun Bartolmew Zarb, il-Kanonku Dun Matthew Dalli, il-Kanonku Dun Marċell Frendo, fl-1672, insibuhom jiffurmaw parti mill-Kapitlu ta' din il-Matrici u Kollegġjata ta', Ghawdex - il-Katidral ta' llum.

Nagħlaq din il-kontribuzzjoni billi nsemmi li qabel ma l-Isqof Fra Baldassare Cagliares hareġ l-Editt tat-twaqqif tal-Kollegġjata ta' l-Assunta ta' Ghawdex, huwa stess f'din l-istess knisja Matrici, nhar it-30 ta' Mejju u fit-2 ta' Gunju, 1623, ghammed żewġ trabi li ngħataw l-isem, wiehed ta' Ignazju, u l-ohra ta' Ignazja. Dawn it-trabi igibu l-kunjom Teuma.

STATISTIKA TAL-MAGHMUDIJIET LI SARU FIL-KNISJA MATRICI U KOLLEĠĠJATA TA' L-ASSUNTA - GHAWDEX, 1603 - 1699

Snin	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Total	Medja/Sena	Medja/xahar	%
1603 - 1609	-	-	-	42*	102	115	152	107	108	142	768	121	10.08	-
1610 - 1619	124	88	111	132	102	59	59	81	53	59	868	86.8	7.23	-
1620 - 1629	98	67	89	86	55	83	87	53	96	70	784	78.4	6.53	-9.68
1630 - 1639	79	71	88	90	108	88	101	86	109	93	913	91.3	7.60	+16.45
1640 - 1649	83	93	113	103	92	100	112	123	119	116	1054	105.4	8.78	+15.8
1650 - 1659	157	170	115	163	119	127	135	84	90	92	1252	125.2	10.43	+18.8
1660 - 1669	151	115	127	143	152	118	125	189	79	156	1355	135.5	11.29	+8.2
1670 - 1679	187	148	90	144	146	133	133	142	102	91	1316	131.6	10.97	-2.9
1680 - 1689	102	121	111	96	117	97	110	112	110	61	1037	103.7	8.64	-21.2
1690 - 1699	39	45	44	54	41	50	39	41	43	50	446	44.6	3.71	-57
Total	1020	918	888	1053	1034	970	1053	1018	909	930	9793			

CAFÉ JUBILEE

*Piazza Indipendenza, Victoria,
Gozo.*

*Class
Co.*

*The ideal place
for Rustic Home
Furnishings,
Candles and
unusual Gifts*

*Off Main Square, Victoria
Tel: 558968*

LEJN IL-ĠUBLEW IL-KBIR B'TAMA FIL-ĠEJJENI IŻ-ŻGHAŻAĠH FID-DAWL TA' L-ASSUNTA

MILL-KAN. DUN KARM BORG

F'dan l-aħħar żmien qabel il-bidu tat-tielet millennju, spiss qed nisimgħu dwar popli u nazzjonijiet, dwar komunitajiet, soċjetajiet u gruppi, li qed iħejju biex jiċċelebraw kif hu xieraq il-bidu tal-millennju, waqt li jipprogettaw kif iħallu xi tiffkara ta' dan il-mument partikulari fl-istorja ta' l-umanità.

Ma hemm xejn hazin, anzi pjuttost hi xi haġa pożittiva, li wiehed jiċċelebra jew li jfakkar xi avveniment jew ġrajja ta' mportanza. U żgur li l-bidu ta' millennju ġdid tal-Kristjaneżmu huwa ġrajja tasew sinjifikanti. Ġrajja li jixraq tkun imfakkra bil-kbir!

Tabilhaqq, hafna minn dawk li bħalissa qed jorganizzaw u jħejju iċċelebrazzjonijiet tal-millennju f'jimpurtahom minn Kristu u minn tagħlimu li ġab rivoluzzjoni shiha fl-istorja ta' l-umanità, u li matul l-aħħar elfejn sena kien il-gwida ewlenija ta' miljuni ta' bnedmin f'kull rokna tad-dinja.

Iżda mhux bekk għalina l-insara. Għalina dixxipli ta' Ġesu', ta' dak Ġesu' li elfejn sena ilu inkarna fil-ġuf tal-Verġni ta' Nazżaret u twieled fil-ġhar ta' Betlem, dan hu mument għal kollox speċjali. Huwa ċertament mument ta' riflessjoni dwar il-Misteru tal-Fidwa li Ġesu' ġab għall-bnedmin kollha, u xejn anqas dwar il-mod kif aħna llum qed inwieġbu għas-sejhat li qed jagħmlilna l-Feddej biex iressaqna lejn l-għejjun tas-salvazzjoni. Huwa fuq kollox mument ta' azzjoni.

Il-Kewkba Gwida

Waqt li b'sens ta' tama kbira, il-Papa Gwanni Pawlu II, jafda l-Knisja fl-interċessjoni materna ta' Marija, Omm ir-Redentur, huwa jemmen bis-shih li Hi tkun il-Kewkba li tiggwida lill-insara lejn il-Ġublew il-Kbir fil-mixja tagħhom lejn il-Mulej. Dik li elfejn sena ilu tat lid-dinja il-Feddej, tmexxi lill-bniedem tal-millennju l-ġdid lejn Dak li hu *d-dawl veru li jdawwal kull bniedem* (Ġw 1,9) (ara: Tertio Millennio Adveniente, n.59).

F'dawn il-jiem meta qed niċċelebraw b'solennità kbira l-festa tal-Verġni Marija Assunta, hu mument tajjeb għal kulhadd - imma b'mod partikulari għaz-żgħażaġh li għad iterrqu biċċa sewwa fis-seklu l-ġdid li dalwaqt jibda - li nerfġu ħarsitna lejn Marija Mtellgħa s-Sema fl-aħħar rebħa tagħha: ir-rebħa tagħha fuq id-dragun, il-prinċep tad-dlamijiet, *is-serp tal-qedem* (Apok. 12,9) li l-armi tiegħu, hafna drabi huma l-isfiduċja, l-qtiġħ il-qalb, l-pessimizmu u l-iskoraġġiment.

Il-ġlieda ta' Marija kontra d-dragun hija b'xi mod jew iehor il-ġlieda tagħna lkoll. Hija l-ġlieda tal-kbar li issa diġa għandhom l-esperjenza tal-hajja. Hija l-ġlieda tat-tfal u taż-żgħażaġh li għad iridu jiffaċċjaw l-isfidi - sal-lum moħbija - li għad igib miegħu is-seklu l-ġdid. Hafna żgħażaġh qed iħarsu b'ċerta biża' lejn il-futur. Xi *surveys* soċjoloġiċi li saru f'dawn l-aħħar snin f'diversi pajjiżi tad-dinja juru li fost l-ikbar problemi li ż-żgħażaġh moderni qed iħabbtu wiċċhom

Coney Island Bar

*Jawguraw il-Festi t-Tajba lill-
klijenti taghhom...*

13, Sir Adrian Dingli Street, Victoria.
Tel: 551289

**Cordina
Photo
Market**

Photo

Professional Photographers
for Commercial & Advertising
in Stills & Video Production
Colour Imaging Laboratories
& Photo Goods Dealers

34, Main Gate Street,
VICTORIA, GOZO, MALTA
Phone/Fax: 65.82.70

**One Hour
Developing & Printing
Colour Photocopy Service**

PHOTOGRAPHIC & VIDEO GOODS

DEVELOPING
& PRINTING

SELECTIVE
ENLARGEMENTS

PRINT FROM PRINT

PRINT FROM SLIDES

INSTANT COLOR
AND B&W I.D. PHOTOS

PHOTOCOPY SERVICE
in FULL COLOR & BLACK

FRAME-MAKERS

WEDDING SERVICES
in VIDEO & STILLS

magghom hemin dik tal-inċertezza, id-dubji dwar il-futur tagħhom.

Għalkemm iż-żgħażaġh Maltin u Għawdxin illum qed ighixu f'pajjiż li għamel ċertu progress, f'soċjeta' li mxiet 'il quddiem f'hafna oqsma, iżda xorta wahda għadek issib minnhom li jtnikkto u jithassbu meta jaraw żgħażaġh ohra bla saqaf fuq rashom, ohrajn bi problemi tad-droga u ta' l-alkohol, u ohrajn emarginati f'soċjeta' konsumista li hafna drabi tpogġi l-qliġ u l-profitt qabel il-hniena. Qed jaraw taht għajnejhom il-kriżi li qed taħkem għadd ġmielu ta' familji. L-infedelta' bejn il-miżżewġin. L-għadd ta' separazzjonijiet li dejjem qed jikber. L-ghajta favur id-divorzu li qed tinstama' aktar spiss. Dawn il-problemi u ohrajn, mhux rari li jnisslu fiż-żgħażaġh sens ta' ansjeta' u frustrazzjoni li spiss tirrendihom f'qagħda li ma jkunux kapaċi jikkommettu ruhhom għal rabtiet fit-tul, għall-gejjieni. U dan hafna drabi qed johloq sitwazzjonijiet diffiċli mhux biss għalihom infushom imma wkoll għall-familji tagħhom u għas-soċjeta'.

Żagħżuġha li Harset b' fiduċja lejn il-futur

Il-Knisja f'kull żmien poggiet lil Marija bħala mudell għall-insara. Marija *mxiet 'il quddiem fil-pellegrinaġġ tagħha ta' fidi u żammet bil-fedelta' l-għaqda tagħha ma' Binha sas-salib*. (Lum. Gen.58) Għall-fidi tagħha fahhritha Elizabbetta: *Hienja dik li emmet* (Lq 1,45)

Dan hu l-mudell qadim u fl-istess hin dejjem ġdid, li l-Knisja qed tpogġi quddiem iż-żgħażaġh moderni. F'Marija, iż-żgħażaġh isibu mara qalbiena li ma kell-hiex aktar minn erbaghtax-il sena meta Alla sejhilha biex tagħżel futur l-aktar inċert li kellu jġib mieghu ċertu riskju

(ara: Lq.5: 26-38). Ma setghetx tifhem kif ikollha tarbija mingħajr ma tagħraf ragel. (ara Lq, 1,34). Iżda emmet. Ċertament ma setghetx tkun taf x'ser jiġri mir-relazzjoni tagħha ma' Ġużeppi meta dan eventwalment kellu ikun jaf li hi kien ser ikollha tarbija minn xi hadd li ma kienx hu. Bħala Lhudija ferventi kienet taf li hi kienet tkun imżebilha publikament u mħaġġra (ara: Ġw, 8,5) li kieku xi hadd kellu jsir jaf li t-tarbija li kienet f'gufha ma kenitx ukoll tar-ragel tagħha. Iżda xejn minn dan kollu ma żamma li tikkommetti ruħha kollha kemm hi għal gejjieni inċert u riskjuż li Alla għażel għaliha: "Ara, jiena l-qaddeġja tal-Mulej, ha jsir minni skond kelmtex" (Lq.1:38)

X'kien li lil Marija għamlilha l-qalb biex tiffaċċja l-isfidi tal-futur? Kienet il-fidi qawwija tagħha fl-imhabba u l-hniena infinita ta' Alla. Kienet il-fidi tagħha f'Alla

K. OPTICS **OPTICAL CENTRES**

Qualified Dispensing Opticians

*Għal dak kollu li għandek bżonn
għal għajnejk K-Optics joffru:*

Servizz ta' kwazi 24 siegħa fuq il-prodotti kollha.
L-iżjed ditti famużi ta' nuċċalijiet tal-vista u tax-xemx bħal:
Sting, Police, Vonfurstenberg, Fendi, Gianni Versace u issa
l-iżjed ditta famuża fl-Ewropa **Fila** u hafna ohrajn.
Contact Lenses permanenti (ta' barra) Lm12 il-par u l-prodotti
kollha li tista' tuża biex iżzommhom f'kundizzjoni perfetta.
Anti-Reflection coating biex taqta' r-riflessi minn fuq il-lenti.
Ultra Violet biex jipproteġilek għajnejk mir-raġġi tax-xemx u
tal-computer monitor.

Hard coat biex tevita' l-brix fuq lenti tal-plastic.
Speċjalista tal-għajnejn bl-appuntament.

Il-prezzijiet tan-nuċċalijiet jibdew minn Lm10

Tigrija Palazz - Republic Street, Victoria, Gozo.

Tel: 564161 Fax: 564162

'Rocklands', 5 Windsor Terrance, Sliema, Malta Tel: 318771, Fax: 310094

28, Republic Square, Zurrieq, Malta. Tel: 611052

98, Zabbar Road, Poala, Malta. Tel: 804619

47, Madonna tal-Bon Kunsill Street, Zejtun, Malta. Tel: 821647

li jzomm il-weghdiet tieghu ghal dejjem. (ara: Lq. 1, 54-55). Hija rebbet – u għalhekk illum tinsab fil-glorja – ghax terrqet bil-kuraġġ kollu l-mixja twila tal-fidi.

Il-Pellegrinaġġ tas-Sena Mqaddsa

Dan huwa l-pellegrinaġġ li rridu naghmlu biex niċcelebraw bhala nsara il-Gblew il-Kbir: il-mixja tal-fidi fuq l-eżempju ta' Marija li mtellgha fil-Glorja qed nilmhuha, għalkemm mill-bogħod, tgawdi l-Frott ta' twemminha. Din hi r-rebha taghna, il-fidi taghna (ara: I, Ġw. 5, 4).

Marija tfakkarna lilna lkoll, u b'mod partikulari liż-żghazagh, li sakemm ghadna fid-dinja ma nistghux inkunu nafu kollox dwar il-gejjieni. L-importanti li nkunu nafu li l-futur taghna qiegħed f'idejn Alla li jhobbna. Imbagħad iva, ma nibzghux inniddu l-passi taghna fil-futur. B'Alla maghna, bhal Marija, ahna wkoll nistghu inwetqu hafna hwejjeg sbih f'hajjina. Jekk bhal Marija ahna naċċettaw ir-rieda t'Alla ghalina, ikun x'ikun l-istat taghna, ahna nistghu naqdu 'l Alla u nkunu ta' servizz għall-oħrajn. L-importanti li nibqghu nemmnu f'Alla, ikunu xi jkunu

ċ-ċirkostanzi, u li nibqghu nafdaw fih.

F'Marija it-tama u l-istennija ferrieha ta' hafna saret realta' (ara: Lq. 1: 32-33). Jha it-tamiet ta' generazzjonijiet shah li gew qabilha sabu l-milja tagħhom (ara: Is. 7: 14). Hija tmat kontra kull tama. Hija emment li dak Binha li tweled fi stalla ta' annimali, u li ma kellux fejn imidd rasu (ara: Mt. 8, 20) xi darba kellu jitla' fuq it-tron ta' David (ara: Lq. 1: 32). Ma tilfex il-fiduċja fir-rebha ahharja ta' Binha, u l-fidi tagħha ma tharrkitx anqas meta ratu jiehu l-ahhar nifsijiet fuq il-Kalvarju.

F'dinja ttormentata mill-mibegħda, mill-vjolenza, u mit-terrorizmu, Marija illum imtellgha rebbiha fil-Glorja, qed tpoġġi sfida quddiem iż-żghazagh moderni. Iż-żghazagh huma t-tama tal-futur, tas-seklu l-ġdid li dalwaqt jibda. Huma t-tama ta' dinja ahjar, ta' dinja aktar ġusta, aktar fraterna. Fid-dawl hieni ta' l-Assunta, iż-żghazagh insara li jimxu fuq il-passi ta' Marija, jistghu ikunu bhal torċi li jiddu fid-dlamijiet tad-dinja feruta minn ġlied, firdiet u gwerer, u jdawluha bir-raġġi qawwija tat-tama u tal-ferh – il-ferh veru li jiġi biss minn Alla.

PLAYPEN

Toys & Stationary

30, Main Gate Str. Victoria. Tel: 561107

© Athena Designs & Publishers, 1993

✓ Colour and B&W
Photocopies

✓ School Needs

✓ Cards

✓ Magazines

St. Andrew's Str.,
Victoria,
Gozo.
Tel: 554056

Joe grech

Photographer

*Photos & Video for Weddings, Engagements,
Baptisms or any Special Photographic occasion.*

Passport Photos

Colour or Black & White.

Developing & Printing Service.

Cameras - Flashlights - Films

Watches, Batteries & Video Games

Large Selection of Top Quality Frames & Albums

Frames made to order.

GELATI GRANOLA

143, Triq Papa Gwanni Pawlu II,
Victoria, Gozo.

Tel: 557717 - 554237

IL-LIBRERIJJA PUBBLIKA TAL-KATIDRAL GHOXRIN SENA MIT-TWAQQIF TAGHHA

FRANK GRECH

Il-Librerija Pubblika tal-Katidral ta' Ghawdex ilha ghal dawn l-ahhar ghoxrin sena toffri servizz ta' self ta' kotba lil-gżira ta' Ghawdex. Il-bidu ta' din il-librerija jmur lura ghas-snin sebgħin meta dak iż-żmien l-Arċidjaknu tal-Katidral, il-Mons. Dun Pawl Cauchi (1896-1980) kien ta' l-kotba tiegħu lill-Knisja Katidrali biex tiġi ffurmata il-librerija tal-Katidral. Dan jixduh id-diversi skrizzjonijiet li halla fuq il-kotba li ta' lill-istess knisja.

Fuq insistenza ta' Rev. Fr. Anthony Mercieca, l-Arċipriet ta' dak in-nhar Mons. Carmelo Scicluna għaqqad il-kotba ta' l-Arċidjaknu flimkien ma' kotba oħrajn mogħtija minn diversi benefatturi biex nhar it-22 ta' Diċembru, 1979, setgħet tinfetħ il-Librerija Pubblika fl-uffiċċju tal-Amministrazzjoni tal-Katidral. Fattur iehor li seta' affetwa biex tinfetħ din id-deċizzjoni kienet ir-riżoluzzjoni li ttehdet fil-Kongress Pastoral ta' 1975 li kienet tghid li *F' kull parroċċa għandha titwaqqaf librerija parrokkjali mghammra b'kotba u rivisti interessanti fejn iż-żgħazgħ itejbu l-kultura tagħhom.*

Mill-1979 sal-gurnata tal-llum il-Librerija Pubblika tal-Katidral għaddiet minn diversi fażijiet li għinuha tilhaq l-ghan tagħha. Hekk insibu li l-librerija tant baqgħet tikber u tiżviluppa b'rata mghaġġla li nhar is 7 ta' Awwissu, 1987, Mons. Isqof Nikol Guzeppi Cauchi nawgura sala ikbar fiċ-Ċentru Parrokjali mnejn baqgħet topera sa' l-1999.

Minhabba ix-xogħol strutturali li kien progettat li jsir fiċ-Ċentru Parrokjali tal-Katidral, il-librerija għet trasferita f'żewġ flats fi Triq Qasam San Ġorġ li ġew mixtrija għal ta' apposta. L-inawgurazzjoni ta' dan il-bini għdid saret fit-8 ta' Awwissu 1999 mill-Ispeaker tal-Kamra tar-Rappreżentanti, l-Onor. Anton Tabone.

Matul dawn l-ghoxrin sena l-librar ewlieni ta' din il-librerija kien is-Sur Anton Farrugia. Grazzi għall hidma tiegħu illum il-gurnata, il-Parroċċa tal-Katidral għandha waħda mill-ahjar libreriji f'Ghawdex bin-numru ta' kotba u gurnali jammonta għall 80,000. Fl-1996, il-Parroċċa tal-Katidral onorat lil Anton Farrugia bil-midalja *Ġieħ il-Parroċċa*, bħala rikonoxximent tal-hidma li wettaq mhux biss fil-librerija imma wkoll f'diversi oqsma oħrajn.

Il-maġġoranza tal-kotba għadhom jashu mill-Amerika, minghand Fr. Anthony Mercieca, benefattur ewlieni. Kontribuzzjonijiet ta' kotba jiġu mogħtija regolarment minghand diversi persuni li għandhom għall qalbhom din il-librerija. Matul l-ghoxrin sena li ilha nwaqqfa l-librerija, kienu organizzati diversi korsijiet. Bin-numru ta' studenti dejjem jiżdied, speċjalment dawk universitarji, il-librerija speċjalizzat f'diversi oqsma terzjarji b'konsegwenza li ma għadhiex għas-servizz tal-parruċċani, iżda għal Ghawdex kollu.

TOTS & TEENS REVENGE

Children, Ladies
and Teenage Wear

9, St. George's Square, Victoria.

Josephine
BOUTIQUE

7, Dun Karl Bondi Street, Victoria VCT 103, Gozo
Tel: 557343 Fax: 554648

- VIDEO RENTALS
- HI-FI EQUIPMENT
- CAR STEREOS
- SAT. SYSTEMS
- TV SETS & AERIALS

Prop. S. SCIBERRAS

Fortunato Mizzi Street,
Victoria VCT 111, Gozo Malta
Tel. / Fax. 556455
Mobile. 099 4716

57, MAIN GATE STREET, VICTORIA, GOZO.

Prop.: Mario P. Grech F.A.D.O. (Lond.).

Appointments for
EYE TESTING / EXAMINATION
by the Latest Computer Technology
and Eye Specialists

Telephone: 55 65 28 / 56 33 31

Ghal kull tip
ta' Laham

TEDDY THE BUTCHER

By Bastion Road,
Victoria, Gozo.

For Best Quality Fresh & Frozen Meats
Stop & Shop at

CAR PARK BUTCHER

• Now Open from Tuesday to Saturday •
Gorg Borg Olivier Str, Car Park — Victoria

L-AKBAR ARTIST!

(LIL SANTA MARIJA FIS-SENA TAL-MISSIER 1999 U
F'GHELUQ IL-25 SENA TA' L-ORDINAZZJONI SAĊERDOTALI TIEGHI)

Li kieku kont artista
inpittrek fis-smewwiet
bi lwien l-isbah qawsalla
fit-tila tal-grajjiet.

Li kieku stajt innaqqax
il-hlewwa tal-holqien,
insawwar l-ewwel lilek
fil-gebla ta' kull żmien.

Li kieku kelli l-gwienah
u nkun hekk nista' ntir,
fil-berah kont ngħaddiha
fejn riġlek anġlu nsir!

Li kieku kelli l-ghana
tad-dinja kif iddur,
kont lest li nitlef kollox
warajk biss kont immur.

Għax Alla għamlek sabiha
l-oghla fost il-bnedmin,
Missier il-hlejjaq kollha,
Missier tagħna ckejkni.

Mar hejnek bl-isbah hlewwa
Għax fejnu ridek tkun
biex Ibnu bik jitghaxxaq,
imhannen f'gufek sbun.

Għax gismek, Dar xummiema,
l-Arka li qatt ma tnin,
Maqdes ta' l-aktar Gholi,
Santwarju l-izjed fin.

U bagħ't fuqek l-Ispirtu
Qaddis, biex iħejjik
likbar Artist ta' kollox
u mħabbtu striehet fik.

Il-bahar blu tal-gzejjer
jilma f'ghajnejk helwin;
l-ilwien tal-ward tal-gonna
f'haddejġ ġew impittrin.

Ejja, sabiha tiegħi,
hamiema kollok ġmiel
ix-xitwa għaddiet u marret
tas-sajf Awwissu qliel!

Ejja, Qawsalla mlewna,
keċċi minn mohihna d-dlam;
ohroġ fil-Festa tiegħek...
ratbilna l-qlub tas-samm.

Ejja, Kewkba tal-bahar,
ghajnejk bil-lejl tepti;
ehles id-dghajsa mħabbta
mill-halel u t-taqlib.

Ejja, Santa Marija,
Festa, fost btajjel kbar,
is-Sajf hu fl-eqqel tiegħu,
il-ksieħ telaq u mar...

Jiena, m'iniex artista
m'iniex lanqas skultur,
m'iniex b'saħħti jew qawwi
m'iniex għani, sinjur...

Jien biss poeta tiegħek
b'qalb kbira li taf thobb
ma nieqaf qatt ngħannilek
ma nieqaf qatt inhobb!

Rev. George Mercieca

1 ta' Awwissu 1999.

Fr. Ġorġ Mercieca twieled ir-Rabat, Ghawdex fis-7 ta' Settembru 1944 minn Ġuzepp Mercieca u Madalen nee' Pavia.

Studja fis-Seminarju ta' Ghawdex u mas-Salezjani ġo Sqallija. Ġie ordnat saċerdot mill-Isqof Nikol Ġ. Cauchi flimkien ma' Fr. Charles Cini S.D.B. u Fr. Anthony Caruana S.D.B. fil-Bażilika ta' Pinu fl-14 ta' Lulju 1974. Ghamel l-ewwel quddies ta' tiegħu fil-Knisja Katedrali fl-4 ta' Awissu 1974.

Wara l-ordinazzjoni, Fr. Ġorġ mar Ruma fl-Universita' Pontifiċja Salesjana mnejn kiseb il-Liċenzjat fit-Teologija. Għalliem it-Teologija Dommatika fl-I.N.S.E.R.N. f'Malta għal 10

snin li minnhom kien għal sentejn dekan tal-fakulta'.

Fr Ġorġ huwa magħruf bhala poeta u kiteb għadd ta' poeżiji miġburin fi ktejjeb. Huwa membru ta' l-Akkademja tal-Malti u rappreżentat ta' Ghawdex tal-Ghaqda Letterarja Maltija. Huwa wkoll korrespondent ta' diversi ġurnali u rivisti Maltin. Barra dan huwa Kappillan-Kavallier ta' wiehed mill-Ordni ta' San Ġwann (SMOSJJ), ċensur tal-kotba għad-Djoċesi ta' Ghawdex u Direttur Spiritwali tal-Banda Leone tal-Belt Victoria. Ad Multos Annos.

MONS. ANTON GAUCI

50 SENSA SAĊERDOT

Mons. Anton Gauci, twieled fil-15 ta' Awwissu 1925 fir-Rabat, Ghawdex. Ha l-edukazzjoni tiegħu fis-Seminarju ta' Ghawdex u fl-Universita' ta' Malta. Kien ordnat saċerdot fis-16 ta' April, 1949.

Wara li kien ordnat, huwa mar jistudja fl-Universita' Gregorjana fejn kiseb id-Dottorat fit-Teologija u fl-Universita' tal-Lateran fejn ha il-J.U.B. u d-Dottorat fil-Liġi Kanonika. Huwa ghamel ukoll kors ta' sentejn fid-Diplomazija, fl-Akkademja Pontifiċja Ekkleżjastika.

Meta reġa' lura Malta, għallem l-Ingliš, it-Taljan u r-Teologija Dommatika fis-Seminarju ta' Ghawdex, fejn kien anke Viċi-Rettur u eżaminatur fil-Liġi Kanonika. Huwa sar kanonku kuġitur fl-1958, u kanonku effettiv fl-1965.

Fl-1960, Mons. Gauci beda jgħallem l-Ingliš, it-Taljan, u r-Reliġjon fil-Liċeo ta' Ghawdex. Fi 1973 sar Assistent Kap ta' l-Iskola, fil-1977 Kap I, u fi 1979 Kap II. Fis-sena 1985, inhatar Assistent Direttur

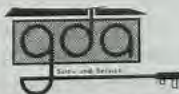
ta' l-Edukazzjoni, u fl-1986, delegat permanenti ta' Malta għall-UNESCO.

Mill-1959 sa l-1978, huwa kopr divers

karigi fil-Gozo *Milk and Agricultural Producers' Co-operative Society*, inklużi dawk ta' President u Segretarju/Manager. Serva fuq kumitati tal-Gvern, fosthom l-*Advisory Council of Education*, il-*Co-operative Societies' Board*, *Gozo Library Committee*, *Commissioners of Charity*, u *Badge Day Committee*. Fl-1986 huwa nhatar President tal-Gozo *Cultural Committee*. Għal Ghawdex kien Chairman tal-Kumitat Festi Nazzjonali, tal-Kumitat Rijabilitazzjoni taċ-Ċittadella u Siti Storici, kif ukoll tal-Kumitat ta' l-Ismijiet tat-Toroq.

**NEW
POL®**

**GENERAL DOMESTIC
APPLIANCES**

146, ST. URSULA STREET, VICTORIA, GOZO
TEL: 554062 - 551340

JOSEPH VELLA MUSKAT

GRAZIO A. GRECH

Nhar il-Hadd, 25 ta' Ottubru, 1998, kemm il-Parroċċa tal-Katidral kif ukoll is-Soċjeta' Filarmonika Leone, tilfu mhux biss wiehed mill-ammiraturi tagħhom imma wkoll partitarju u parruċċani habrieki tagħhom. Joseph Vella Muskat mir-Rabat, Ghawdex, fl-ghomor ta' 87 sena. Il-funeral tiegħu sar l-ghada, it-Tnejn, minn Triq ir-Repubblika, għall-Katidral tal-Djoċesi ta' Ghawdex fejn saritlu quddiesa konċelebrata *praesente cadavere* im-mexxja mill-Arċipriet tal-Katidral, Mons. Joe Vella-Gauci. Matul il-korteo funebri kien akkumpanjat bid-daqq ta' marċi funebri mill-banda Ċittadina 'Leone' tal-Belt Victoria.

Il-konnessjonijiet tas-Sur Vella Muskat mal-banda Leone u l-parruċċani tal-Katidral jmorru lura s-snin. Infatti, għal bosta snin kien membru attiv fil-kumitat tat-tmexxija tal-banda Leone. Huwa okkupa wkoll il-karigi ta' Segretarju u President. Kien ukoll membru tal-kumitat tal-banda Leone meta s-Soċjeta' Mużikali Leone kellha inkwiet parrokkjali ma' l-Awtorita' Ekklessjastika f'nofs is-snin hamsin, li wasslu sabiex il-banda Leone tirregala l-istatwa tagħha ta' Santa Marija lill-Katidral ta' Ghawdex. Fl-1956 meta miet missieru Victor, ried li l-funeral tiegħu jsir għall-knisja Katidrali, iżda l-Arċipriet tal-Katidral ma ikkonċedix li dan isir. Għalhekk, huwa ddeċieda li l-funeral isir, kif fil-fatt sar, dirett mill-isptar għaċ-ċimiterju ta' Santa Marija, limitu tal-Belt Victoria.

Madankollu l-hidma siewja tas-Sur Vella Muskat favur il-banda Leone kienet

wasslet sabiex l-awtoritajiet Ekklessjastici f'Ghawdex jirraportawh lill kapijiet civili tiegħu, u permezz t'hekk ma jkomplix bil-hidma b'risq il-banda Leone u l-parruċċani tal-Katidral li kienu l-istess partitarji tas-Soċjeta' Leone. Iżda, ta' bniedem sod, għaqli u ta' diplomatiku li kien huwa għaraf johroġ minn dan il hemm b'mod dinjituż.

Iżda, l-ghawg ma naqasx fil-konfront tiegħu. Meta ġie deċiż li jinfetah il-hajt tas-Sur faċċata tal-knisja Katidral sabiex tkun tista tghaddi l-istatwa ta' Santa Marija, huwa kien tal-fehma li ssir mina, kif difatti saret, u ma qabilx ma' dak li kien qed jiġi propost, jiġifieri li ssir tiċrita sa l-arloġġ il-qadim. Dan in-nuqqas ta' qbil wassal sabiex is-Sur Vella Muskat jitlaq mit-tmexxija tal-kumitat tal-banda Leone. Madankollu, huwa kien għadu jsegwi mill-qrib l-avvenimenti kollha li kienu jsiru kemm mill-banda Leone kif ukoll fil-Katidral.

Personalment, jiena kelli kuntatti tajba miegħu u nista nġid li minkejja dak li gara kien dejjem jistaqsini dwar is-Soċjeta' Leone. Tant li fil-bidu tas-snin sittin, meta, allura, jiena kont qed niġbor materjal storiku dwar l-istorja tal-banda Leone, kien għaddielu għadd ta' dokumenti fosthom il-*Libro Cassa 1903-4/1908-22* u *Libro Sedute 1900-28* tal-banda Leone. Għadda ż-żmien u s-Sur Vella Muskat ried jagħtini dawn iż-żewġ kotba ta' importanza storika kbira dwar l-istorja tal-banda Leone - għax kif qalli hu stess, ... *li kieku dawn ma nżammux minn nies ta' l-affari tagħhom, illum, minn jaf fejn huma.*

Iżda, billi dak iż-żmien fi hdan l-Għaqda Mużikali Leone kien beda jitravwam sens ta' konservazzjoni kemm tal-mużika kif ukoll ta' dokumenti oħra storiċi konnessi ma' l-istorja tal-banda Leone, għidlu li jkun ahjar li dawn il-kotba jgħaddihom hu direttament lis-Socjeta'. Fil-fatt dawn id-dokumenti u dokumenti oħra ġew mgħoddija mis-Sur Vella Muskat lis-Socjeta' 'Leone' kmieni fis-sena 1987. F'seduta tal-kumitat tal-banda 'Leone' li saret f' Mejju, 1989 is-Sur Vella Muskat ġie mahur bhala Membru Onorari għal Għomri tas-Socjeta' Mużikali 'Leone' u fl-1993 ġie wkoll mogħti l-unur *Gieh is-Socjeta' Filarmonika Leone*. B' hekk reġġu ġew normalizzati r-relazzjonijiet bejnu u s-socjeta' 'Leone'. Fl-1997, meta kien qed jiġi ċelebrat għelq il-mitt sena mill-migja ta' l-istatwa ta' l-Assunta f'Għawdex, il-Parroċċa tal-Katidral onoratu wkoll bl-ghoti tal-medalja, *Gieh il-Parroċċa*.

Is-Sur Vella Muskat kien sinċier, ta' konvinzjoni, u ta' determinazzjoni fil-hidma tiegħu u ma kienx jiddejjak jieħu parir fejn ma kienx jifhem. Huwa dejjem qeda dmiru skrupolużament. Huwa dahal fis-servizz pubbliku fl-1932 bhala *Keeper of Pledges* mal-Monte di Pieta' f'Għawdex fl-uffiċċju tal-Kummissarju għal Għawdex u rura bil-pensjoni mis-servizz pubbliku fl-1971 fil-kariga ta' Assistent Kap fid-Dipartiment tas-Saħħa. Matul il-karriera fis-servizz pubbliku huwa okkupa diversi karigi importanti fosthom anki dik ta' Agent Kummissarju.

Joseph Vella Muskat kien wiehed minn dawk li ta' sehem kbir sabiex f'Għawdex jitwaqqaf il-Gozo Civic Committee għall-aħhar tas-snin hamsin, li bhala Segretarju ta' dan il-kumitat kien l-stess Vella

Muskat. Imbagħad, fl-1961 huwa kkontesta wkoll l-elezzjoni li kienet saret fil-Belt Victoria għall-Kunsill Lokali għal Għawdex u ġab it-tieni lakbar għadd ta' voti, wara Dr. Anton Tabone. Fl-1971 huwa kkontesta wkoll l-elezzjoni ġenerali fi hdan il-Malta Labour Party.

Is-Sur J. Vella Muskat kien miżżewweġ lil Marija mwielda Schembri u għandhom sebghat ulied. Il-kadavru tiegħu ġie mid-fun fil-qabar tal-familja fiċ-ċimiterju ta' Santa Marija. Permezz ta' din il-kitba nixtieq nagħti il-kondoljanzi lil martu, uliedu u l-familja tagħhom għat-telfa li garrbu.

210 SENA ILU INGABET IR-RELIKWA TAL-BANDIERA TA' SAN ĠORĠ

NOTA TA' DUN JOE BEZZINA

Mitejn u ghaxar snin ilu, il-Knisja Matriċi ta' Ghawdex kienet im-mexxija mill-Arċipriet Saver Cassar, li kien ukoll kappillan tal-Parroċċa ta' San Ġorġ fir-Rabat. Il-hidma tieghu, mitejn u ghaxar snin ilu, wasslet biex ingabet minn Ruma relikwija tal-bandiera ta' San Ġorġ li sal-lum ghadha mizmuma b'ghozza kbira fil-parroċċa iddedikata lilu. Fuqha ghandha miktub dawn il-precizi kelmiet: *Vexilli S. Georgii Militis Martyris*.

Ghall-ewwel darba ghandna pjaċir nipubblikaw id-dokument uffċjali ta' din ir-relikwija. Mahruġ bl-awtorita' ta' l-E.T. Xaverius Cristiani, Isqof Titulari ta' Porphyriensis, Prefett tas-Sagristija Appostolika, u taht il-firma ta' Iacobus Bonfiglioli, iġib id-data ta' Ġunju 1789 - mitejn u

ghaxar snin ilu. Flimkien mar-relikwija tal-bandiera, kienet ingabet ohra ta' San Kamillu de Lellis.

Dwar ir-relikwija tal-bandiera, id-dokument ighid *particulas de Vexil(lo) S(ancti) Georgii M(artyris)*, jiġifieri parti mill-bandiera ta' San Ġorġ. Id-dokument iżid li din ir-relikwija ngabet minn post awtorizzat: *ex locis auth(entic)e extract(um)*, iżda minghajr ma jispeċifika iktar.

L-istorja ta' dan l-arċipriet kbir tal-Matriċi ghad trid tinkiteb, iżda jidher ċar li l-Arċipriet Saver Cassar kien dejjem jahseb ghaż-żewġ parroċċi fdati f'idejh: il-Matriċi ta' Santa Marija u l-Parroċċa ta' San Ġorġ.

KRONAKA TAL-PARROĊĊA

1 ta' Lulju 1998 - 30 ta' Ġunju 1999

Magħmudijiet

DATA	ISEM TAT-TARBIJA	ISEM IL-ĠENTURI
05-07-98	Adrian Bonnici	Mark u Rose Mary nee Farrugia
12-07-98	Nicole Camilleri	Pierre u Blanche nee Curmi
12-07-98	Shaun Galea	Francis u Anette nee Scicluna
09-08-98	Krista Grech	Paul u Mariella nee Fenech
11-08-98	Aaron Buttigieg	Emanuel u Joyce nee Bonnici
23-08-98	Daniel Mercieca	Joseph u Cynthia nee Grima
29-08-98	Nick Camilleri	Franklin u Marija nee Gauci
13-09-98	Kirsey Marie Busuttil	Joseph u Sonia nee Borg
23-09-98	Steven James Tulk	James u Simone nee Portelli
27-09-98	Martha Bonnici	Domenico Savio u Mariam nee Mercieca
03-10-98	Glenn Owen Grech	Simon u Theresa nee Sacco
07-11-98	Amanda Jane Azzopardi	John u Joyce nee Saliba
28-11-98	Hannah Dimech	Enzo u Janet nee Galea
29-11-98	Nadia Calleja	Mario u Michelina nee Mizzi
26-12-98	Jasmine Bugeja	Charlie u Anna nee Bezzina
27-12-98	Nataniel Paul Mercieca	Teddy u Josette nee Attard
28-12-98	Joseph Paul Mizzi	Joseph u Carmen nee Tabone
08-01-99	Maria-Elena Galea	Paul u Moira nee Refalo
24-01-99	Nathan Curmi	Mark u Miriam nee Zahra
14-02-99	Katia Mizzi	Laurence u Francesca nee Masini
07-03-99	Kimberly Gauci	Saviour u Rose nee Grima
28-03-99	Mario Sylvio Buhagiar	Sylvio u Mary nee Bajada
10-04-99	Marlon Attard	Richard u Sonia Maria nee Cefai
08-05-99	David Dimech	Paul u Simone nee Abela
15-05-99	Marie-Georgette Mizzi	Emanuel u Rose nee Bonnici
15-05-99	Carly Attard	George u Vivianne nee Portelli
23-05-99	Julia Galea	Michael u Valerie nee Saliba
13-06-99	Carol Azzopardi	Brian u Stefania nee Farrugia

DATA	ISEM
01-08-98	Joseph Attard (Xewkija) u Marlene Azzopardi
07-08-98	Lino Xerri (Ghasri) u Marie Claude Scerri
08-09-98	Joseph Scicluna (Ghajnsielem) u Josephine Debono
09-08-98	Joseph Cassar (Fontana) u Mariella Debono
17-10-98	Michael Parnis (Kercem) u Susanne Micallef
05-12-98	Carmelo Refalo (M'Forn) u Gineve Debono
27-12-98	Anthony Portelli (Nadur) u Rose Mary Cefai
18-04-99	Christopher Camilleri u Michelle Pisani (Nadur)
08-05-99	Victor Caruana (Xaghra) u Doreen Zammit

Mwiet

DATA	ISEM
05-07-98	Konċetta Theuma Scerri ta' 84 sena
06-08-98	Mario Angelo Caruana (tarbija tat-twelid)
25-10-98	Joseph Vella Muskat ta' 87 sena
24-10-98	Angela Bugeja ta' 78 sena
21-10-98	Carmelo Gatt ta' 90 sena
11-12-98	Giovanna Gatt ta' 98 sena
27-12-98	Ġużepp Grech ta' 89 sena
11-01-99	Francis Cremona ta' 69 sena
18-01-99	Joseph Cassar ta' 84 sena
27-01-99	Tarċisja Debattista ta' 74 sena
02-02-99	Francesca Cilia ta' 92 sena
08-02-99	Sr Silvana Lanzon ta' 47 sena
08-02-99	Katerina Vella ta' 82 sena
15-02-99	Marija Micallef ta' 96 sena
24-02-99	Simon Camilleri ta' 13-il sena

03-03-99	Adelina Grech ta' 96 sena
04-04-99	Karmena Gatt ta' 94 sena
20-05-99	Anita Dimech ta' 33 sena
22-05-99	Laurence Mizzi ta' 71 sena
26-05-99	Maria Xerri ta' 84 sena
30-06-99	Salvinu Vella ta' 80 sena

L-Ewwel Tqarbina - 12-05-99

Abela Jean Paul, Abela Nicholas, Agius Maria, Bajada Savio, Bezzina Luke, Bugeja Elise, Camilleri Lara Marie, Caruana Sean Paul, Cassar Jeremy, Cini George, Cini Katia, Cini Michael, Cordina Christian, Degiorgio James, Dimech Laurant, Farrugia Angele, Farrugia Melanie, Galea Ariana, Galea Claire, Galea Karen, Gerardi Flavio, Grech Michelle, Grech Robert Louis, Mercieca Anton, Mercieca Clint, Mercieca Marla, Mintoff Stefan Francis, Mizzi Francesca Maria, Portelli Mark, Scerri Carl, Scicluna Karl, Sciortino Sharon, Spiteri Glenn Owen, Sultana Charmaine, Tabone Deborah Marie, Vella Gabriella, Vella Neil Samuel, Xiberras Kyle, Xuereb Mario Francis, Zammit Christian Mario, Zammit George Thomas.

Grizma ta' l-Isqof - 13-05-99

Abela Gerard, Agius Leanne Charmaine, Bugeja Anthony George, Bugeja Keith, Camilleri Frankie, Camilleri George, Cassar Victoria Martha, Cini Gilbert, Cutajar Lara Maria, Dimech Catherine, Farrugia Emanuel, Fenech Norbert, Galea Elaine, Galea Sarah, Gamoudi Nadia, Gatt Adrian, Gatt Charlene, Grech Joseph, Grech Louise, Haber Angele Marie, Hili Rodianne, Meilaq Samara, Mifsud Carmen, Mompalao Lara, Piscopo Tracy, Saliba George, Scerri Rossana, Scicluna Steve, Sciortino Nadine, Scott-Vella Stephanie, Vella Graziella, Vella Joanna, Vella Justin, Xuereb Etienne, Zammit Annabelle, Zammit Karl, Zammit Maria, Zammit Mark.

PARDI ENTERPRISES LTD.

*Gozo Agents for Toyota Vehicles
and Toyota Genuine Spare Parts*

P.O. Box 19, Victoria - Gozo.
Tel: 556678, 553715 - Fax: 553744 - Mob: 099 3300

J. de Bono Printing Press Ltd.

*For quality printing!
and now offering the best
Colour Separation Process!
with the lowest Prices!*

1, ST. CORONATO STREET, NADUR, GOZO, NDR 102 - MALTA.
TEL / FAX: 552219

... imagination and beyond
TALISMAN + plus

4 / 6 ST URSULA STREET
VICTORIA, GOZO
TEL: 564071

*An experience of new concepts
in interior Furnishings*

TALISMAN

*New Stock Just Arrived
We innovateothers just imitate !*

Cittadella Garden Restaurant

FOR TRADITIONAL FOOD

Cittadella Centre, 14/16, Sir Adrian Dingli Street,
Victoria VCT 104 - Gozo • Tel: 562062

WERREJ

• Harsa Lura Ohra 'l Quddiem.....	3
• 700 Sena ilu il-Katidral kien jiffunzjona ta' Parroċċa.....	4
Victor J. Galea	
• 200 Sena ilu Alexander John Ball.....	9
ghat-tigrija ta' Santa Marija	
Winston L. Zammit B.A. (Hons.), M.A.	
• Il-Mużew tal-Katidral jaghlaq 20 sena.....	13
Mons. Arcid. Giov. B. Gauci	
• L-Għażla ta' L-Isqof Pawlu Micallef bhala	
Amministratur Appostoliku fil-fehma tal-Gvern Ingliż (1866)	19
Alexander Bonnici O.F.M. Conv.	
• Il-Mużika tal-Kappella tal-Matrici, Ghawdex 1844.....	25
Grazio A. Grech	
• Il-Katakombi ta' San Pawl, Ghawdex.....	29
Victor J. Galea	
• Lill-Marija Santissima fit-l'ugh taghha fis-sema.....	39
G. Gulia	
• Il-Knisja Matrici u l-festa ta' Santa Marija (1800 - 1825).....	41
Winston L. Zammit B.A. (Hons.), M.A.	
• Mir-registri tal-Maghudijiet tal-Matrici.....	51
u Kolleggiata ta' l-Assunta - Ghawdex. 1603 - 1699	
Grazio A. Grech	
• Lejn il-Gblew il-kbir b'tama fil-gejjieni:.....	59
Iż-zgħażaġh fid-dawl ta' l-Assunta	
Kan. Dun Karm Borg	
• Il-Librerija Pubblika tal-Katidral.....	65
20 Sena mit-twaqqif taghha	
Frank Grech	
• L-Akbar Artist.....	67
Fr. George Mercieca	
• Fr. George Mercieca S.T.L.....	68
25 Sena sacerdot	
• Mons. Anton Gauci.....	69
50 Sena sacerdot	
• Joseph Vella Muskat.....	70
Grazio A. Grech	
• 210 sena ilu ingabet ir-relikwa tal-Bandiera ta' San Ġorġ.....	72
Dun Joe Bezzina	
• Kronaka tal-Parroċċa	
Maghudijiet.....	73
Zwigijiet.....	74
Mwiet.....	75
Tfal ta' l-Ewwel Tqarbina.....	76
Tfal tal-Grizma ta' l-Isqof.....	77

Cariano

Manufacturer and Distributor of Souvenirs and all types of Frame Works
Showroom: St. George's Fief, Victoria, Gozo. Tel: 562717, Fax: 562718.

Vast range of baroque classic ready-made frames in various styles and sizes, to compliment oil paintings, classic prints, photos and mirrors.

Oil paintings also available.

Exclusive collection of the widest range of frames in modern, classic and rustic style, which give an artistic image effect.

A range of coloured mount boards in different textures, and effects, which can be cut into plain, round, oval and other creative cuts, to bring out the coloured cores in the boards.

Sole Agents for

EUROGRAPHICS
THE WORLD OF PICTURES

Rosenstiel's

Palazzo Margherita

Bar & Restaurant

DUN LUQA STREET, SANNAT, GOZO. TEL: 555737 / 557898 FAX: 562808

Għall-okkażjoni speċjali tiegħek
f'ambjent sabiħ, ikel ġenwin
u servizz mill-aqwa sew jekk
tiġijiet, ikliet jew parties.

Servizz ieħor ta'
Palazzo Margherita huwa:
"SUNDAY FAMILY LUNCH"
fejn tiekol kemm trid minn
Hot Buffett għall-prezz ta'
Lm 4.35 (vat incl)

Palazzo Margherita joffri wkoll

IL BRINDISI

Ideali għal kull okkażjoni
ta' madwar

80 / 90 persuni bħal

Magħmudija, l-Ewwel Tqarbina,
Griżma u Tiegħ.

Palazzo Margherita Catering
jaċċettaw ukoll

"OUTSIDE CATERING"

għal kull tip ta' okkażjoni
f'lokalitajiet ohra.

